

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СУХОДОЛЬСЬКА НАТАЛЯ ПЕТРІВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри
менеджменту та поведінкової
економіки, д.е.н., професор
_____ Дороніна О.А.
« ____ » _____ 2020 р.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ
В УКРАЇНІ

Спеціальність 051 Економіка

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Шаульська Л.В., професор кафедри
менеджменту та поведінкової
економіки, д.е.н., професор

(підпис)

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2020

АНОТАЦІЯ

Суходольська Н.П. Удосконалення системи соціального захисту населення в Україні. Спеціальність 051 «Економіка», Освітня програма «Управління персоналом та економіка праці». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

У кваліфікаційній (магістерській) роботі досліджено сутність та характеристику соціального захисту населення. Визначено функції та принципи соціального захисту населення. Вивчено зарубіжний досвід соціального захисту населення на предмет можливості його застосування в Україні. Проаналізовано тенденції основних показників соціального захисту населення в Україні. Досліджено соціальні гарантії у системі соціального захисту за регіонами. Проведено аналіз системи обслуговування осіб, які потребують соціального захисту за регіонами. Обґрунтовано основні засади державної політики соціального захисту населення. Визначено пріоритетні напрями регіональної політики соціального захисту населення.

Ключові слова: соціальних захист, соціальна політика, соціальна допомога, соціальне забезпечення, соціальні послуги, соціальні державні гарантії, соціальна підтримка, європейські соціальні стандарти.

Табл. 9. Рис. 15. Бібліограф.: 76 найм.

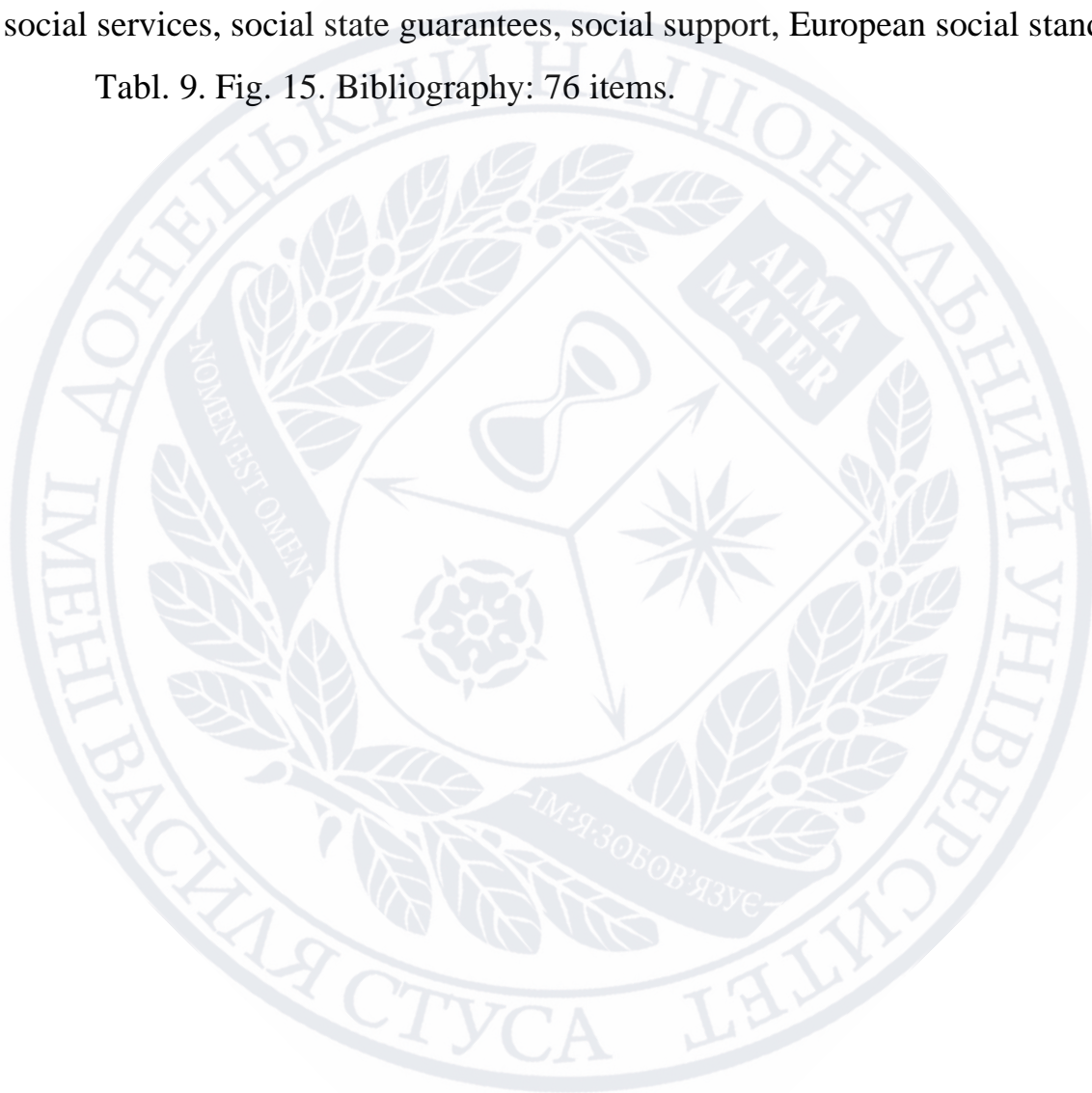
Sukhodolska N.P. Improvement of the system of population's social protection in Ukraine. Specialty 051 «Economics». Educational Program «Personnel management and labour economics». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

In the qualification (master's) work the essence and characteristics of social protection of the population are investigated. The functions and principles of social protection of the population are determined. The foreign experience of social protection of the population on the possibility of its application in Ukraine is studied. The tendencies of the main indicators of social protection of the population in

Ukraine are analyzed. Social guarantees in the social protection system by regions are studied. The analysis of the system of service of persons in need of social protection by regions is carried out. The basic principles of the state policy of social protection of the population are substantiated. The priority directions of the regional policy of social protection of the population are determined.

Key words: social protection, social policy, social assistance, social security, social services, social state guarantees, social support, European social standards.

Tabl. 9. Fig. 15. Bibliography: 76 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	8
1.1 Суть та характеристика соціального захисту населення	8
1.2 Функції та принципи соціального захисту населення	13
1.3 Вивчення зарубіжного досвіду соціального захисту населення та можливостей його застосування в Україні.....	20
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗАХ	28
2.1 Дослідження основних показників соціального захисту населення в Україні	28
2.2 Аналіз зміни кількості осіб-отримувачів та розміру соціальних гарантій у системі соціального захисту за регіонами	33
2.3 Оцінка системи обслуговування осіб, які потребують соціального захисту за регіонами	44
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	53
3.1 Основні засади державної політики соціального захисту населення	53
3.2 Пріоритетні напрями регіональної політики соціального захисту населення.....	56
3.3 Заходи щодо підвищення гарантій соціально незахищеним верствам населення.....	61
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ	70

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах економічної нестабільності, наслідком якої різке зменшення валового національного продукту, зростання інфляції та знецінення гривні, а головне – суттєве зменшення реальних доходів населення, значна частина населення опинилася за межею бідності та потребує соціального захисту. Разом з тим, в умовах зростання дефіциту бюджету держава має все менше можливостей повноцінно фінансувати соціальні видатки. Тому надзвичайно важливим є вдосконалення положень державної політики соціального захисту населення.

Дослідженню питань вдосконалення існуючої системи соціального захисту населення на різних рівнях управління приділяли багато уваги вітчизняні та зарубіжні вчені: Балтачєєва Н.А., Батченко Л. В., Бендасюк О., Більцан А.О., Вольська О., Глазко Н. Д., Давидюк О.О., Денисенко Т. М., Деліні М.М., Калюжна Н. М., Коваленко О. М. , Кравченко М. В., Кузьменко С.Г., Лейбенко Г.В., Мальований М. І., Мащенко М. А., Нікітчина О.В., Попок А.А., Руженський М.М., Ташкова Ю. К., Халецька А.А., Шаманська Н. та багато ін. Разом з тим, виникає необхідність поглиблення наукових досліджень у дещо вужчому напрямі, що передбачає обґрунтування напрямів державної політики соціального захисту населення.

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної (магістерської) роботи полягає в обґрунтуванні напрямів державної політики соціального захисту населення. Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

- вивчити суть та характеристику соціального захисту населення;
- дослідити функції та принципи соціального захисту населення;
- вивчити зарубіжний досвід соціального захисту населення на предмет можливості його застосування в Україні;
- дослідити тенденції основних показників соціального захисту населення в Україні;

- провести аналіз соціальних гарантій у системі соціального захисту за регіонами;
- провести аналіз системи обслуговування осіб, які потребують соціального захисту за регіонами;
- обґрунтувати основні засади державної політики соціального захисту населення;
- визначити пріоритетні напрями регіональної політики соціального захисту населення.

Об’єктом дослідження є процес забезпечення соціального захисту населення на державному рівні.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти обґрунтування напрямів формування та реалізації державної політики соціального захисту населення.

Методи дослідження. Теоретичною та методичною основою проведеного дослідження стали положення класичної економічної теорії та соціальної економіки. Під час написання роботи використовувалися ряд методів: системний підхід – вивчення елементів системи соціального захисту та принципів соціального захисту населення; метод логічного узагальнення – під час вироблення висновків за результатами проведеного аналізу; аналізу та синтезу – під час дослідження впливу чинників на конкурентоспроможність працівників; індукції, дедукції – при вивченні зарубіжного досвіду на предмет можливості його застосування в Україні; графічний аналіз – при побудові графіків і комбінованих діаграм; програмно-цільовий метод – для розробки напрямів державної політики соціального захисту населення; ранжування та групування – для виділення найкращих і найгірших значень показників у регіональному розрізі, а також формування груп однорідних регіонів за певним критерієм.

Інформаційною базою дослідження стали статистичні збірники Державної служби статистики України, наукові періодичні видання,

монографії, інтернет-джерела, законодавчі та нормативно-правові акти та інші інформаційні джерела.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні основних засад державної політики соціального захисту населення, виокремленні пріоритетних напрямів регіональної політики соціального захисту населення, а також обґрунтуванні заходів щодо підвищення гарантій соціально незахищеним верствам населення.

Практичне значення одержаних результатів. Запропонований у роботі методичний підхід до аналізу та оцінки рівня розвитку системи соціального захисту населення на основі побудови комбінованих діаграм, проведення ранжування та групування регіонів за важливими критеріями може бути використано регіональними управліннями статистики при проведенні аналізу та оцінки розвитку системи соціального захисту населення на регіональному рівні. Окремі пропозиції щодо розширення повноважень територіальних громад у системі соціального захисту населення можуть знайти застосування у роботі відповідних виконавчих комітетів цих рад.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна (магістерська) робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладений на 76 сторінках комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

1.1 Суть та характеристика соціального захисту населення

За нинішніх умов господарювання соціальний захист населення потребує кардинальних змін, які б передбачали побудову стійкого громадянського суспільства, опорою якого є масовий середній клас та зменшення рівня бідності. Адже на сьогоднішній день досить складно досягти покращення соціально-економічного становища громадян, що пояснюється браком фінансових ресурсів. Окремі аспекти соціального захисту населення відображені у працях вітчизняних вчених, таких як: С.Вовканича, І. Гнибіденка, Е. Лібанової, О.Макарової, А. Колота, А. Нечая, В. Новікова, В. Онікієнка, С. Пирожкова, В. Яценко та ін. Кожен з них по різному трактує дане поняття, та пропонує різноманітні шляхи удосконалення системи соціального захисту на регіональному та національному рівнях.

У дослідженнях економічна складова проблеми соціального захисту населення розглядається на рівні регіону, держави та в умовах глобальної економіки (О. Антоненко, В. Сиденко, Т. Токарський); з позиції вдосконалення управлінських та організаційно-економічних механізмів (В. Бідак, В. Пастушенко, Г. Пікалова) та механізмів фінансового забезпечення зазначеної сфери (Т. Боярчук, Л. Клівіденко); у межах певних секторів економіки та категорій населення (І. Гнибіденко, О. Скомарохова, М. Хмелярчук); окремих складових системи соціального захисту населення, таких як пенсійна система, соціальна робота (Ю. Галицька, М. Папієв, Г. Попович).

Питання правового регулювання складових системи соціального захисту українських громадян і право соціального забезпечення України розглядалися в дослідженнях О. Басай, О. Лавріненка, В. Руденка, В. Рудик, В. Стрепка, І. Ярошенка.

Соціологічні аспекти соціального захисту різних категорій українського суспільства досліджується Н. Гордєєвою, Т. Дублікаш, Т. Медіною, О. Піщуліною, Л. Пірог, Ю. Саєнком.

Демографічна структура суспільства, загальна чисельність і статеві-віковий розподіл населення тісно пов'язані із системою соціального захисту, що проявляється в сімейній політиці, пенсійному забезпеченні, подоланні бідності та підвищенні життєвого рівня населення, наданні соціальної допомоги та соціального обслуговування недієздатним особам тощо. Питання демографічного розвитку в контексті соціального захисту населення висвітлено у працях Н. Власенко, О. Власюка, І. Курило, О. Макарової, Л. Черенко.

Вивчення важливих аспектів соціального захисту громадян як пріоритетного напрямку діяльності держави та наукового пошуку здійснювалося в межах соціальної держави дослідниками О. Панкевичем, А. Сіленко, О. Скрипником, В. Співаком, І. Яковюком [23].

Для гармонійного розвитку суспільства слід оцінити можливості та загрози для ефективного функціонування системи соціального захисту населення. Оскільки на сьогоднішній день майже 70% населення нашої держави перебуває на межі бідності, що свідчить про неефективну державну політику з боку диференціації доходів. Основна функція держави полягає у забезпеченні гідного рівня соціального захисту населення незалежно від статі, освіти, віку та соціального становища, що дозволить зменшити соціальну напругу в суспільстві.

В таблиці 1.1 наведено ряд трактувань розуміння поняття соціального захисту населення, як бачимо не існує однієї точки зору, яка б дала чітке визначення. На основі опрацьованих джерел, слід відмітити, що соціальний захист – це комплекс заходів спрямованих на покращення соціального становища суспільства за рахунок впровадження різноманітних програм соціально-економічного, демографічного, правового характеру.

Таблиця 1.1 – Трактуювання поняття «соціальний захист населення»

Автор	Визначення
1	2
Проект Соціального кодексу України	Система державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України.
С. Тімофєєва	Комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих захищати добробут, гарантований Конституцією України, кожного члена суспільства в конкретних умовах, що ґрунтуються на соціальній справедливості й рівності прав.
В. Москаленко	Певний механізм, за допомогою якого досягається мінімальний життєвий рівень громадян, це система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив.
А. Гриненко	Соціальний захист – це такі відносини, які дають змогу індивідам, що знаходяться під їхнім заступництвом, зберігати свої позиції в суспільстві; це охоронна функція політичного, або соціального союзу.
Е. Лібанова	Соціальний захист населення – це матеріальне забезпечення всіх без виключення громадян не нижче соціальних нормативів та забезпечення гідних умов проживання.
В. Скуратівський, О. Палій	Комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах.
В. Глушко	Соціальний захист це – сукупність заходів та механізмів їх здійснення, які використовує суспільство для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя населення.
Н. Болотіна	Діяльність держави, спрямована на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті. У вузькому розумінні – сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян.
Л. І. Дідківська, Л. С. Головка	Державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів.
Т. Боярчук	Соціальний захист – це комплекс заходів, спрямованих на виявлення чинників, що зумовлюють соціальні ризики, для створення безпечного соціального середовища і підвищення добробуту населення.

Продовження таблиці 1.1

1	2
О.Антоненка	Соціальний захист це система законодавчо закріплених економічних, правових, соціальних гарантій щодо захисту населення від соціальних ризиків.
М. Руженський	Соціальний захист населення, це суспільний інститут, який постає у вигляді свідомо організованої соціальної діяльності і соціально-економічних відносин, здійснюваних за допомогою взаємоузгодженої системи доцільно орієнтованих стандартів поведінки виникнення і групування у систему зумовлене змістом забезпечення в історично конкретних економічних періодах суспільно визнаних умов життєдіяльності людини.

Примітка. Узагальнено автором на основі джерел [7, 8, 12, 31, 43, 46, 60, 62].

На рисунку 1.1 представлено складові системи соціального захисту населення.

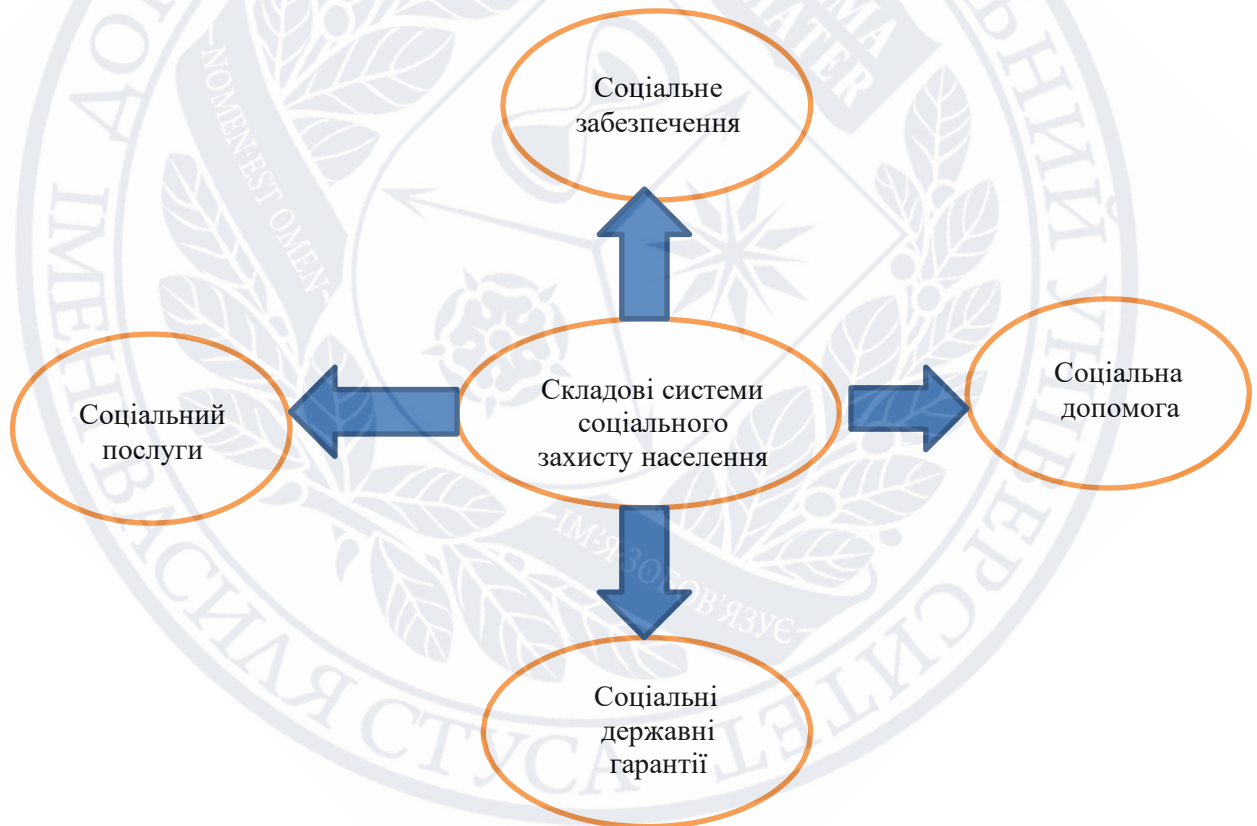

Рисунок 1.1 – Складові системи соціального захисту населення

Кожен елемент даної системи має своє наповнення. Отже під соціальним забезпеченням слід розуміти низку соціальних трансфертів в грошовій формі, які закріплені державою, зокрема, допомоги сім'ям з дітьми, одноразові, допомоги при тимчасовій непрацездатності (вагітним тощо) та допомогу по

безробіттю.

Ще одним важливим елементом соціального захисту є соціальна допомога, яка розрахована на громадян, що перебувають у складних життєвих обставинах. Сюди слід віднести допомогу інвалідам, ветеранам війни, малозабезпеченим сім'ям тощо. Третім елементом, є соціальні державні гарантії, які включають в себе право громадян на освіту та медицину, вибір професії, яка буде конкурентною на ринку праці, одноразові виплати при народженні дітей, мінімальний рівень заробітної плати та пенсії, стипендій тощо.

Не менш важливими є соціальні послуги, які надаються соціальними працівниками, волонтерами діяльність, яких регулюється відповідним положенням Кабінету Міністрів України. Сюди можна віднести: психологічні, освітні, медичні, реабілітаційні та інші заходи спрямовані на окремі соціальні групи, які перебувають у важких життєвих обставинах.

Слід відмітити, що процес формування соціального захисту населення в нашій країні триває досить багато часу, пройшовши ряд потрясінь та трансформацій, які не завжди мали позитивні наслідки для суспільства. Адже значна частина громадян після окупації значної території нашої країни агресором була не готова до соціальних потрясінь, таких як: втрата заощаджень в банках, які знаходяться на не підконтрольній території, зростання рівня безробіття, заборгованість з виплати заробітної плати та пенсій, зростання рівня інфляції, призвело до сплеску невдоволення в суспільстві, адже значно збільшилось навантаження на соціальні фонди, які виявились не готовими до таких різких змін. Для покращення системи соціального захисту населення необхідно брати за основу загальноцивілізовані норми, які визнані в світі та направлені на покращення добробуту громадян.

На даний момент часу значно більше уваги слід приділяти системі соціального захисту учасникам АТО, адже значна частина працездатних чоловіків після проведення антитерористичної операції повернувшись додому

опиняються в дуже складних життєвих обставинах, як відомо більша частина їх потребує не лише соціальних гарантій, а й в більшій мірі психологічної адаптації. Соціальний захист учасників АТО охоплює і питання пов'язані з трудовою діяльністю, адже за працівниками, які були призваними на військову службу зберігається їх місце попередньої роботи, але на жаль не більше одного року. Важливою проблемою соціального захисту учасників АТО є вирішення житлових питань. Хоча на державному рівні є затверджена програма забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, посадових осіб митної служби та членів їх сімей, проте внаслідок катастрофічного недофінансування ефективність зазначеної програми знаходиться практично на нульовому рівні. Позитивним моментом є той факт, що за рахунок державного бюджету виділяються кошти на придбання земельних ділянок для будівництва житла.

На досить низькому рівні в нашій державі знаходиться система надання пільг для даної категорії населення. Необхідно покращити процес адаптації учасників АТО до процесів мирного життя, адже той спектр жахів, які вони бачили на власні очі має важкий емоційний вплив на кожного. Держава також виділяє кошти на протезування, але їх на жаль не достатньо і тому інваліди, яких покалічила це не проголошена війна повинні самостійно шукати додаткові шляхи отримання коштів, за рахунок різноманітних організацій, волонтерських рухів та звичайних громадян нашої країни.

1.2 Функції та принципи соціального захисту населення

На даний час система соціального захисту перебуває на стадії становлення після катастрофічної ситуації починаючи з 2013 року. Тривають пошуки провідних напрямів діяльності як на державному так і регіональному рівнях, відбувається формування ефективного фінансування та розподілу з боку державного бюджету, відбувається зміна організаційно-технічних інструментів і в підтримки соціально-вразливих верств населення та окремих громадян. За останній період часу запропоновано нові підходи до вирішення

проблем малозабезпечених верств населення, які спрямовані на покращення соціально- економічного рівня залежно від майнового стану та доходів сім'ї, посилення адресності державної підтримки та контролю за використанням державних коштів.

Нині велика кількість соціальних програм націлена на розробку заходів спрямованих покращити системи фінансування та розподілу коштів, але нажаль державний бюджет не в повній мірі задовільняти всі потреби суспільства щодо соціальних виплати це призводить до обмеження прав громадян на пільги і зниження рівня їх соціального забезпечення.

Численні дослідження свідчать, що соціального забезпечення потребують майже всі громадяни нашої країни, що можна було реалізувати всі свої природні потреби, в освіті, медичному обслуговуванні, їжі, житлі, одязі тощо. І тому слід визначити ряд принципів, на яких доцільно будувати систему соціального захисту населення.

Досить детальний аналіз принципів соціального захисту представлено в навчальному посібнику «Соціальна інфраструктура і політика» [75]. Так, на думку, автора соціальний захист в Україні за ринкових умов має базуватись на принципах:

- визначення соціального захисту як пріоритетного напрямку діяльності держави;
- законодавче визначення державних соціальних гарантій;
- доступність та гарантованість соціального забезпечення життєвих потреб для всіх громадян;
- визначення рівня наданих гарантій на підставі соціальних нормативів;
- забезпечення непрацездатному населенню рівня життя, який відповідає встановленому законом прожитковому мінімуму;
- відповідність основних засад соціального захисту рівню соціально-економічного розвитку країни [75].

На думку окремих дослідників до принципів соціального захисту відносяться:

1) принцип суспільної доцільності, згідно з яким контингент захищених в суспільстві повинен бути строго обмежений лише категоріями населення, повністю або частково позбавленими здатності до праці і самозабезпечення.

2) принцип економічної ефективності виражається в оптимальному співвідношенні обсягу соціальних витрат та розміру відрахувань на їх фінансування. Розмір соціальних допомог не повинен створювати ситуацію, коли отримання допомоги переважає отримання заробітної плати.

3) принцип економічної справедливості полягає в економічному захисті як підприємців, активних учасників економічного процесу, так і тих, хто але об'єктивних причин перебуває за межами виробничо-ринкової діяльності.

4) принцип пріоритету державних інтересів у соціальному захисті населення, згідно з яким в нашій країні саме держава виступає головним гарантом економічного забезпечення соціально прийнятного рівня життя тим, хто не може досягти цього самостійно в силу об'єктивних причин.

5) принцип економічної самостійності місцевих органів [1, 2].

Доцільно також виділити такі принципи соціального захисту стосовно специфіки нашої країни:

- принцип загальності;
- принцип рівності в отриманні соціальної допомоги не залежно від віку та статі;
- принцип всебічності форм і видів соціального захисту;
- принцип доступності полягає у визначенні можливостей отримання соціальних гарантій;
- адресність передбачає конкретизацію отримувача соціальної допомоги;

- принцип страхування, який включатиме страхові внески під час здійснення трудової діяльності на основі;
- визнання соціального захисту пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави;
- законодавче визначення основних державних соціальних гарантій.

Система соціального захисту має бути побудована таким чином, щоб забезпечити суспільству гідні умови життя, які повинні включати низку європейських норм та нормативів пов'язаних з життєво необхідними потребами.

Основними принципами соціальної держави є: соціальна справедливість, соціальна безпека, соціальні гарантії прав людини і гідні умови життя.

В основі соціальної держави має бути закладене забезпечення гідних умов існування суспільства. Ця мета може бути досягнута за допомогою стабільної ринкової економіки, яка буде ґрунтуватися на врахування європейських механізмів господарювання. Соціальної адаптації та соціальної етики, які будуть орієнтовані на досягнення згоди та взаємодії як державних інституцій так і приватних. Отже, соціальна правова держава виявляється найбільш справедливою сучасною формою взаємоорганізації громадянського суспільства і політичної організації, до якої прагнуть цивілізовані країни.

Ефективний соціальний захист формується в соціальній державі, в основу якої покладено розвиток в галузі освіти, культури, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та інших форм соціального забезпечення і захисту.

Виконання цих функцій є першочерговими – це характеризуватиме державу, як соціально орієнтованою за своїм призначенням і наміченим шляхом розвитку. В економічно розвиненій країні формується соціально-відповідальний бізнес, який готовий брати реалізацію значних соціальних гарантій громадянам.

На думку М. Кравченко [23] слід виділити такі принципи соціального захисту на регіональному рівні як:

- координація взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, суспільства і територіальних громад у забезпеченні загальнодоступності високих стандартів соціального захисту, подолання його диспропорції за регіонами країни, у т.ч. створення ефективних механізмів представництва на загальнонаціональному рівні інтересів територій, а на регіональному – інтересів громад;
- орієнтація на універсальність показників рівня життя в кожному регіоні країни для всіх верств населення, в т.ч. збалансованість розподілу фінансових коштів (із урахуванням відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування) задля досягнення цілей соціальної справедливості в суспільстві;
- диференційний підхід до різних соціально-демографічних груп залежно від ступеня їх економічної самостійності, працездатності та можливості отримання доходів (тобто між платниками податків та особами, що перебувають на утриманні держави) з метою найповнішого задоволення потреб громадян та цільового використання коштів місцевих бюджетів;
- реалізація прав кожного громадянина на працю, у т.ч. й на депресивних територіях, та отримання гарантованого мінімуму доходів, достатнього для нормальної життєдіяльності працюючої особи та її сім'ї.

Основні напрями державної політики щодо соціального захисту на регіональному рівні населення України полягають у:

- підвищенні якості життєдіяльності населення, досягненні високих соціальних стандартів та нормативів;
- сприянні розвитку людських ресурсів, повноцінному відтворенню людського потенціалу, що передбачає, в тому числі, розбудову та модернізацію соціальної інфраструктури;
- створенні умов для реалізації соціального потенціалу людини;

- реформування системи оплати праці, підвищення її стимулюючої ролі у структурі грошових доходів населення;
- трансформації ринку праці та сфери зайнятості населення;
- покращанні послуг в охороні здоров'я, створенні системи загальнообов'язкового державного медичного страхування;
- гарантуванні і рівності умов при набутті загальної освіти;
- вирівнюванні рівнів життя окремих груп населення, недостатня забезпеченість яких пов'язана з об'єктивними причинами;
- створення умов для соціальної адаптації осіб з обмеженими фізичними можливостями, у т.ч. умов для навчання і працевлаштування відповідно до стану здоров'я;
- створенні сучасної системи соціальних послуг [25].

Щодо складових соціального захисту, то найчастіше до них відносять: пенсійне забезпечення, пільги та допомоги непрацездатним, а також малозабезпеченим громадянам, надання грошової допомоги та пільг сім'ям з дітьми, житлові субсидії, допомога по безробіттю, обслуговування самотніх непрацездатних громадян у будинках–інтернатах, територіальних центрах соціального обслуговування чи їх структурних підрозділах та ін. [70].

Дане твердження заслуговує на увагу, адже бідність населення і провокує зростання соціально залежних громадян від державного управління.

Соціальний напрям регіональної політики держави означає, що держава сприятиме прискореному розвитку соціальної та виробничої інфраструктури в тих регіонах, у яких низький рівень соціального забезпечення [16].

На думку Л. Батченко держава виконує такі функції:

- визначальну. Вона визначає пріоритети, напрямки та принципи соціальної політики України. Усі дії регіональної влади не можуть виходити за межі, визначені державою. Можна сказати, що держава затверджує основні постулати української соціальної політики, згідно з якими кожна регіональна

влада здійснюватиме соціальну політику, яка буде властива лише цьому регіону;

- об'єднувальну. Держава об'єднує всі регіональні стратегії розвитку підчас формування загальнонаціональної політики соціального розвитку населення;

- координаційну та регуляційну. Держава залишається головним регулятором та координатором дій усіх гілок влади, навіть на регіональному рівні;

- контрольну. Вона контролює законність та дотримання своїх завдань регіонами та донесення усіх зазначених стандартів та гарантій до людини [3].

Отже державна система соціального захисту механізмом з багатьма функціями та принципами побудови в основу яких покладено механізми якісного використання ресурсного потенціалу нашої країни. Головним із головніших завдань щодо удосконалення системи соціального захисту є модернізація соціальних служб та інституцій із метою надання громадянам якісно нових соціальних гарантій.

На основі вивчення поняття, принципів та функції соціального захисту населення можна конкретизувати основні гіпотези для проведення подальшого дослідження:

- на основі вивчення зарубіжного досвіду системи соціального захисту можна виділити ряд положень, які можуть бути використані при реформуванні системи соціального захисту в Україні;

- на основі проведення аналізу тенденцій зміни основних показників соціального захисту населення в Україні можна зробити обґрунтовані висновки щодо наявності проблемних моментів в окремих сферах;

- на основі використання методів ранжування та групування, а також побудови комбінованих діаграм, можна провести аналіз зміни кількості осіб-отримувачів та розміру соціальних гарантій у системі соціального

захисту за регіонами, що дозволить зробити обґрунтовані висновки про стан та перспективи вдосконалення державної політики у цій сфері;

- на основі використання методів ранжування та групування, а також побудови комбінованих діаграм можна провести аналіз системи обслуговування осіб, які потребують соціального захисту за регіонами, що дозволить виявити проблемні моменти у системі соціального захисту в регіональному розрізі та вийти на концептуальні положення регіональної політики у цій сфері;

- на основі вивчення загальних тенденцій розвитку соціального захисту населення можна сформулювати базові положення державної політики у цій сфері, які будуть охоплювати різні верстви населення та вирішувати поставлені завдання;

- на основі проведеного ранжування та групування регіонів за значеннями показників соціального захисту населення можна сформулювати пріоритетні напрями регіональної політики у цій сфері;

- на основі вивчення зарубіжного досвіду та аналізу системи обслуговування осіб, які потребують соціального захисту за регіонами можна обґрунтувати заходи щодо підвищення гарантій соціально незахищеним верствам населення.

1.3 Вивчення зарубіжного досвіду соціального захисту населення та можливостей його застосування в Україні

Проблема соціального захисту населення є однією з найбільш досліджуваною в світі. Загальносвітові економічні кризи всіх років в значній мірі погіршують соціально-економічне становище суспільства, як в демографічному так і економічному аспектах. Адже досить швидкими темпами зростає чисельність громадян похилого віку та значно зменшується чисельність громадян працездатного віку. Інтеграція нашої країни до Європейського союзу потребує удосконалення системи соціального захисту населення. Оскільки на даний момент часу ті кошти, які закладені в

державному бюджеті не можуть в повній мірі покрити реальні потреби громадян, які потребують соціального захисту.

На жаль, вітчизняна система соціального захисту потребує вдосконалення на всіх рівнях державного управління. Слід більше уваги приділяти системі соціального страхування в основу, якої є страхові внески, від яких прямопропорційно будуть проводитися соціальні виплати. Це допоможе покращити якість надання послуг та збільшить надходження до соціальних фондів. Ті реформи, які на сьогоднішній день проводяться урядом не можна назвати ефективними, оскільки населення не в повній мірі є захищеним. Проаналізувавши систему соціального захисту в Європейських країнах чітко прослідковується позиція покращення добробуту громадян, як за рахунок коштів з державного бюджету так не державних інституцій.

В таблиці 1.2 представлено аналіз особливостей формування та реалізації системи соціального захисту населення у зарубіжних країнах.

Таблиця 1.2 – Особливості формування та реалізації системи соціального захисту населення у зарубіжних країнах

Країна	Особливості соціального захисту
1	2
Німеччина	Системно сформований соціальний захист до якого входять пенсійне страхування, страхування на випадок хвороби, страхування в разі потреби в догляді та на випадок безробіття. Внески на страхування сплачує як працівник, так і роботодавець в однакових розмірах. Майже усі жителі цієї держави застраховані на випадок хвороби: більшість у рамках державного страхування - 88 % , а майже 12 % – у приватних лікарняних касах [48].
Швеція	Соціальній політиці особлива увага приділяє розробці заходів, спрямованих на забезпечення професійної підготовки й перенавчання осіб, що стали безробітними, і створення нових робочих місць, в основному в державному секторі економіки; координує міграцію населення і робочої сили шляхом надання субсидій і кредитів на переїзд сімей із районів з надлишком робочої сили до районів, де є вакантні місця; забезпечує доступ населення до інформації про наявні вакантні місця [54].

Продовження таблиці 1.2

1	2
Франція	Висока доля витрат на соціальні програми, яка перевищує середній рівень по Європейському союзу, існує велика кількість різноманітних страхових фондів, які реалізують окремі соціальні програми [45].
Великобританія	Доступність послуг з охорони здоров'я для всього населення. Забезпечення турботою осіб похилого віку, інвалідів, осіб з розумовими розладами, та сімей з дітьми [54].
Італія	Держава субсидує на користь обмеженого кола «бідних», зменшує тягар податків та внесків, покладених на середні верства населення, і спрямування вивільнених коштів у сферу страхування та недержавних соціальних послуг [54].
Японія	Основу соціальної допомоги складають внески працюючих підприємств, державні кошти та доходи від банківських операцій. Існує суспільна взаємодопомога, яка видається центральними та місцевими органами влади на: навчання, житло, медичне обслуговування та похорони. Структура соціального забезпечення має комплексний характер, яка включає в себе виплати, що гарантують мінімальний дохід (пенсії, забезпечення непрацездатних), страхування здоров'я, допомоги потребуючим. Фінансова база витрат на соціальне забезпечення складається із таких компонентів: 60% – страхові внески найнятих робітників і підприємців, 20% – державні кошти, 12% – доходи від активних фінансових операцій та ін. [49].
США	Система базується на принципі відокремлення соціального захисту від вільного ринку й обмеження захисту лише тих, хто не має інших доходів, крім соціальних виплат. Загалом при такій моделі забезпечується досить високий рівень і якість життя основної частини населення [13].
Фінляндія	В основі системи соціального забезпечення лежить розвинена законодавча база. Її головним принципом є рівність людей: всі вони мають рівні права на одержання тих самих послуг, незалежно від економічного й соціального статусу [1].
Бельгія	Соціальний захист ґрунтується на принципі страхування від професійних ризиків, яке фінансується через сплачування внесків роботодавцями та робітниками. Програми соціального захисту тісно пов'язані із зайнятістю та відповідним заміщенням доходу. Система головним чином орієнтована на грошові трансферти. Соціальний бюджет Бельгії становить 73% від загального бюджету країни. Найбільше виплат здійснюється у сфері пенсійного забезпечення і надання допомоги у зв'язку з інвалідністю [44].
Польща	Діє система адресної грошової допомоги, визначення кола осіб, які претендують на грошові допомоги, призначення і виплата цих допомог є монополією державних органів [21].

Примітка. Узагальнено автором на основі джерел [1, 13, 21, 44, 45, 48, 49].

В Німеччині система соціального захисту є досить розвиненою, значна увага приділяється дітям з особливими потребами. В багатьох університетах функціонують центри по роботі з такими студентами, де за допомогою різноманітних тестів виявляють рівень знань, досліджують психологічні особливості кожного, допомагають визначитися з обранням професії.

В цій країні люди з особливими потребами мають право на безкоштовний проїзд в транспорті, їм надаються послуги супроводу соціальним працівником до того чи іншого місця. При цьому даний працівник не сплачує за проїзд в транспорті.

Досить важливе місце в соціальному захисті Німеччини приділяється саме пенсійному страхуванню дана система складається з трьох рівнів, перший – це державні пенсії рівень, яких встановлюється на національному рівні відповідно до робочого стажу кожного громадянина, другий рівень – це не державна пенсійна система, яка носить добровільний характер та є додатковим джерелом доходів кожного громадянина, третій рівень, – це накопичувальні рахунки. За даною трирівневою системою особа яка має 45 років стажу може отримувати пенсію в розмірі 70% мінімальної заробітної плати. Розмір накопичувальної суми може становити 25-40% державної базової пенсії.

Соціальна політика даної країни також націлена на захист материнства та дітей, адже особа яка перебуває в декретній відпустці не може бути звільнена і цей період їй зараховується до загального стажу. Держава протягом 18 місяців виплачує допомогу на кожну дитину в родині.

Розглянувши систему соціального захисту Франції слід відмітити, що в даній країні чітко встановленими є обов'язкові види соціального страхування такі, як страхування по хворобі, страхування на випадок безробіття, а також сімейне страхування. Соціальна допомога в цій країні надається малозабезпеченим громадянам. Система підтримки сімей побудована на державній фінансовій допомозі всім без винятку, що сприяє покращенню соціального становища.

Відповідно до чинного законодавства Великобританії виплачується різноманітна соціальна допомога, яка ґрунтується на покращенні не лише матеріального становища громадян, а й на забезпечення їх предметами первинної необхідності включаючи оплату орендованого житла, виділяються кошти на оплату комунальних платежів та енергоощадність, значна сума коштів тощо.

Найбільш затребуваною серед громадян Великобританії є не державна система пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на накопиченні коштів на особистому рахунку кожного. При даній системі рівень пенсії в рази є вищим від встановлених на державному рівні.

В Італії для подолання бідності було запроваджено систему соціального захисту, яка ґрунтувалася на диференціації виплат відповідно до доходів сім'ї. Що допомогло підвищити рівень виплат для малозабезпечених верств населення. Протягом багатьох років уряд Італії проводив пенсійну реформу, яка в значній мірі зачепила суспільство. Згідно встановленої методики було скорочено різницю між пенсіями по старості та пенсіями по віку. Це давало можливість припинення трудової діяльності та вихід на пенсію.

Особливої уваги заслуговує система соціального захисту Японії, адже значна увага тут приділяється особам похилого віку оскільки їх чисельність з року в рік зростає. Це пов'язано з зростанням тривалості життя населення, значно повільніше збільшується кількість молоді. В Японії система соціального захисту є не дуже актуальною, оскільки діє система «довічного найму», яка передбачає скорочення безробіття. В даній країні досить розвиненою є система медичного страхування, яка націлена на рівність надання медичної допомоги всім громадянам. Система соціального захисту в Японії ґрунтується на принципі державно-приватного партнерства, що характеризується розподілом відповідальності за добробут громадян між державою та приватним сектором економіки. Це дає можливість в значно більшому обсязі охопити соціально незахищені верстви населення.

На соціальну допомогу в Польщі можуть розраховувати не працездатні особи, інваліди, ті хто виховує дітей. В даній країні було розроблено ряд заходів, спрямованих на зниження рівня безробіття та покращення соціального становища сімей. в Польщі діє система адресної грошової допомоги, яка базується на визначенні кола осіб, що претендують на грошові допомоги, призначення і виплата цих допомог являється монополією державних органів. Адже основний акцент в соціальному забезпечення поставлений саме на ефективність роботи соціальних фондів по відношенню до громадян даної країни, оскільки система адресної допомоги націлена на отримання певних дотацій з державного бюджету саме тим громадянам, які в цього найбільш потребують. Це дає гарантію того, що кожен хто потребує даної допомоги її отримає не залежно від віку та статі.

Медичне страхування проводиться через дві державні інституції, аграрну касу соціального страхування та заклад соціального страхування. Базові медичні послуги оплачуються з медичної страховки, яка періодично оновлюється.

Аналіз позитивних сторін світового соціального досвіду, основними характеристиками якого є забезпечення соціальної стійкості, надання соціальних гарантій, додержання принципу тісної солідарної відповідальності всіх економічних суб'єктів за соціальний розвиток при наявності персональної відповідальності за ефективність праці, свідчить, що зарубіжні країни значно просунулися уперед у напрямі підвищення якості життя і демонструють значний прогрес у вдосконаленні способу життя. Не дивлячись на концентрацію багатства у небагатьох, в розвинених країнах світу серед основної маси населення майно та доходи розподіляються відносно рівномірно, загальна картина життєвого рівня визначається не стільки відривом багатой частини суспільства, скільки відносно прийнятним рівнем задоволення потреб більшості населення при розвинутих системах соціального захисту. На цих засадах існує досить значна консолідація суспільства. В різних формах проявляється соціальна солідарність: як через

діяльність держави, так і в роботі приватних структур і у вигляді масової доброчинності [63].

Система реформування вважається головною особливістю системи соціального захисту населення України. В теперішніх умовах господарювання особливого значення набуває вирішення завдань, що передбачають формування надійної системи соціального захисту населення, які націлені на задоволення потреб населення шляхом підвищення ролі трудової активності та збільшення рівня доходів, захист населення від інфляційних коливань, та зростання цін, забезпечення прожиткового мінімуму всіх верст населення, індексацію заробітної плати відповідно від зростання мінімального її рівня:

Отже, соціальна політика нашої держави повинна бути спрямована на:

- підвищення добробуту населення;
- попередження безробіття шляхом створення нових робочих місць;
- сприяння підготовці та перепідготовці фахівців;
- проведення якісної пенсійної реформи, яка буде сприятиме встановленню справедливих пенсій, відповідно до трудового стажу та рівня мінімальної заробітної плати за відповідний період часу;
- надання адресної допомоги тим, хто її найбільше потребує, у грошовій та натуральних формах;
- підтримку сім'ї, материнства і дитинства;
- забезпечення гідного рівня медичних послуг всім верствам населення;
- підтримка дітей з розумовими відхиленнями шляхом розвитку реабілітаційних центрів;
- надання дотацій з державного бюджету на покращення житлових умов населення;
- сприяння з боку держави у створенні дитячих будинків сімейного типу.

Отже, соціальної захист населення – складний процес, який включає в себе різні види і форми соціальних виплат найменш захищеним верствам населення. Серед перспективних напрямів удосконалення системи соціального захисту населення має стати підвищення ролі неурядових громадських організацій, які дадуть можливість шляхом накопичувальних систем забезпечити гідне життя населення.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗАХ

2.1 Дослідження основних показників соціального захисту населення в Україні

Система соціального захисту в Україні є складною та багатогранною, адже охоплює різноманітні верстви населення, містить велику кількість видів соціальних виплат, орієнтується на потужний штат кваліфікованих фахівців різного профілю.

Загалом ступінь виконання соціальних функцій державою можна оцінити, вивчивши динаміку загальних видатків на соціальний захист в Україні на основі використання методології європейської системи інтегрованої статистики соціального захисту (рис. 2.1). На рис. 2.1 представлений наявний розподіл видатків в Україні на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2019 рік.

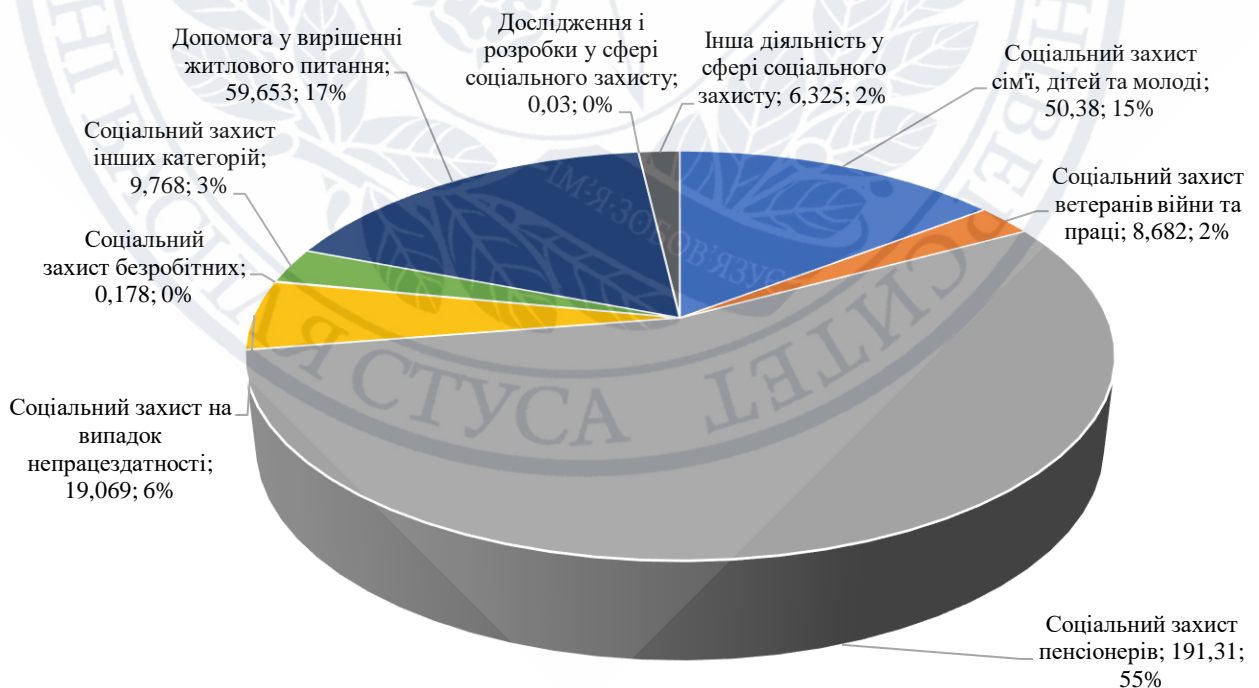

Рисунок 2.1 – Розподіл видатків в Україні на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2019 рік, млрд. грн. [15]

Вбачається, що основною статтею видатків є саме соціальний захист, зокрема, пенсіонерів – 55,5%. При цьому вбачається, що допомога вказаної категорії населення здійснюється переважно на державному рівні, забезпечуючи необхідні витрати саме з державного бюджету України (рис. 2.2). В наслідок цього з'являється впевненість кожного громадянина, перебуваючого на пенсійному забезпеченні, в реальному систематичному отриманні допомоги, з чого витікає підтримання рівня проживання останніх та зменшення чисельності бідних відповідно.

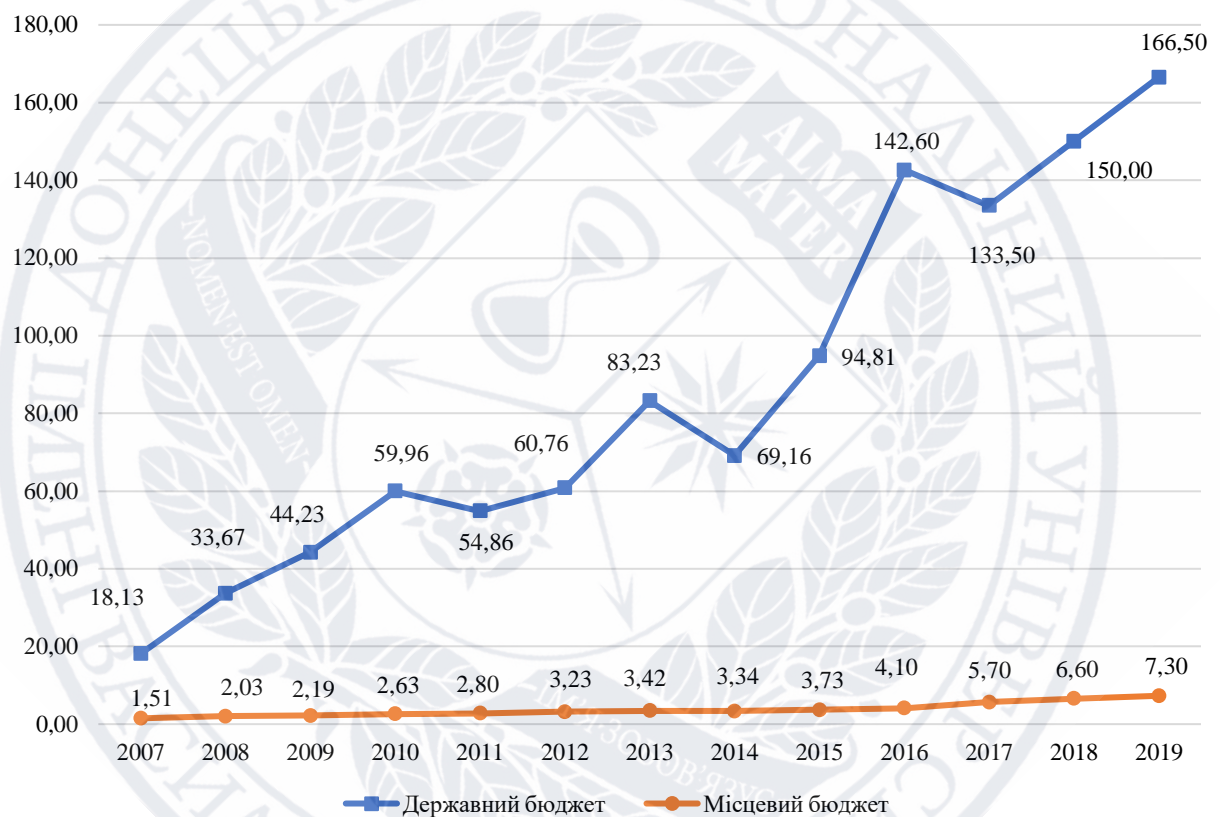

Рисунок 2.2 – Динаміка видатків загального фонду державного та місцевого бюджету на соціальний захист пенсіонерів, млрд. грн.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [15]

Встановлено, що найменшу питому вагу видатків становлять дослідження і розробки у сфері соціального захисту – 0,009% (рис. 2.1). При цьому досліджено, що в період часу з 2007 по 2019 роки ситуація майже не змінювалась, перебуваючи на рівні 0,02 млрд. грн. Це свідчить про недостатню

увагу держави до наукових досліджень у цій сфері, що призводить до прийняття неефективних засобів та шляхів реалізації соціальної політики держави [28].

Окрім цього, аналізуючи видатки загального та спеціального фондів, виділені на соціальний захист та соціальне забезпечення, вбачається його зріст, зокрема, видатки зведеного бюджету на 278,1 млрд. грн (рис.2.3), що однозначно вказує на позитивний крок на шляху удосконалення політики соціального захисту в Україні.

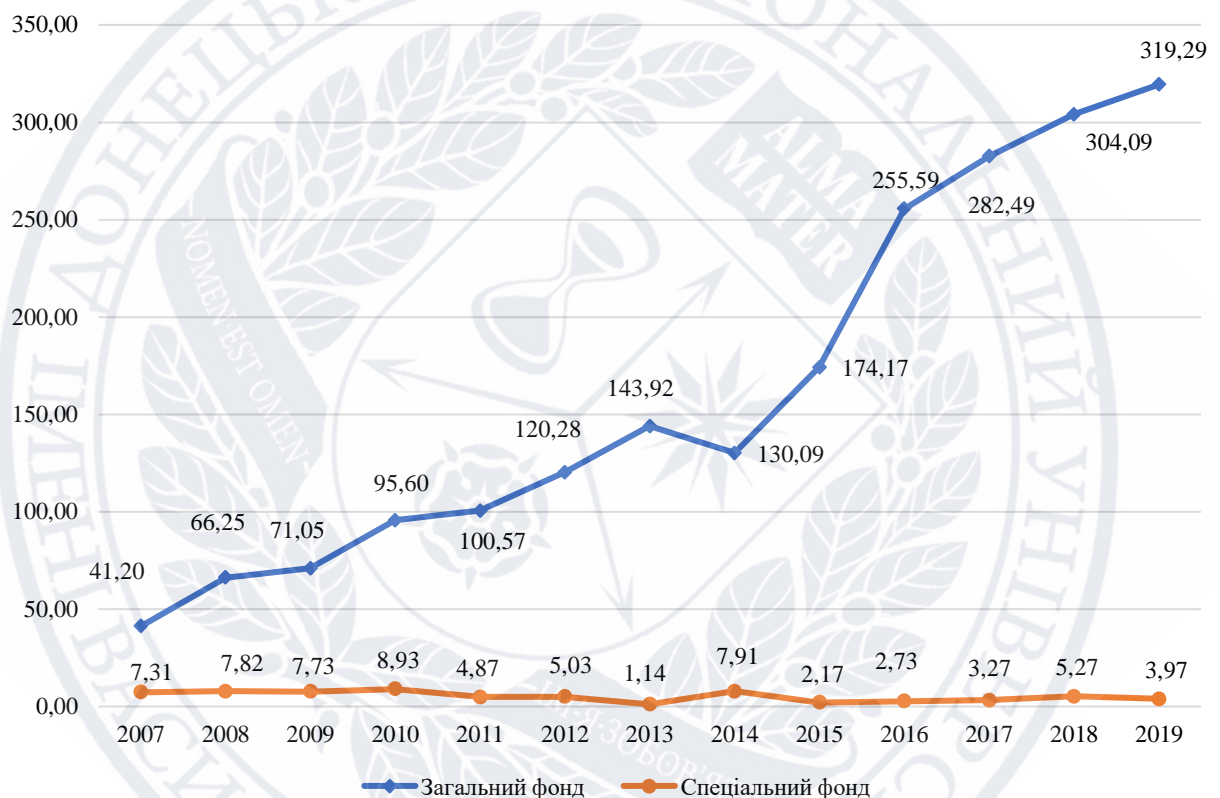

Рисунок 2.3 – Динаміка видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, млрд. грн.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [15]

На рис. 2.4 прослідковується, що в період часу з 2007 року по 2019 рік наявний значне зростання здійснених виплат задля соціального захисту держави на випадок непрацездатності, що вказує на високий рівень безробітних громадян України та, відповідно, й на рівень бідності.

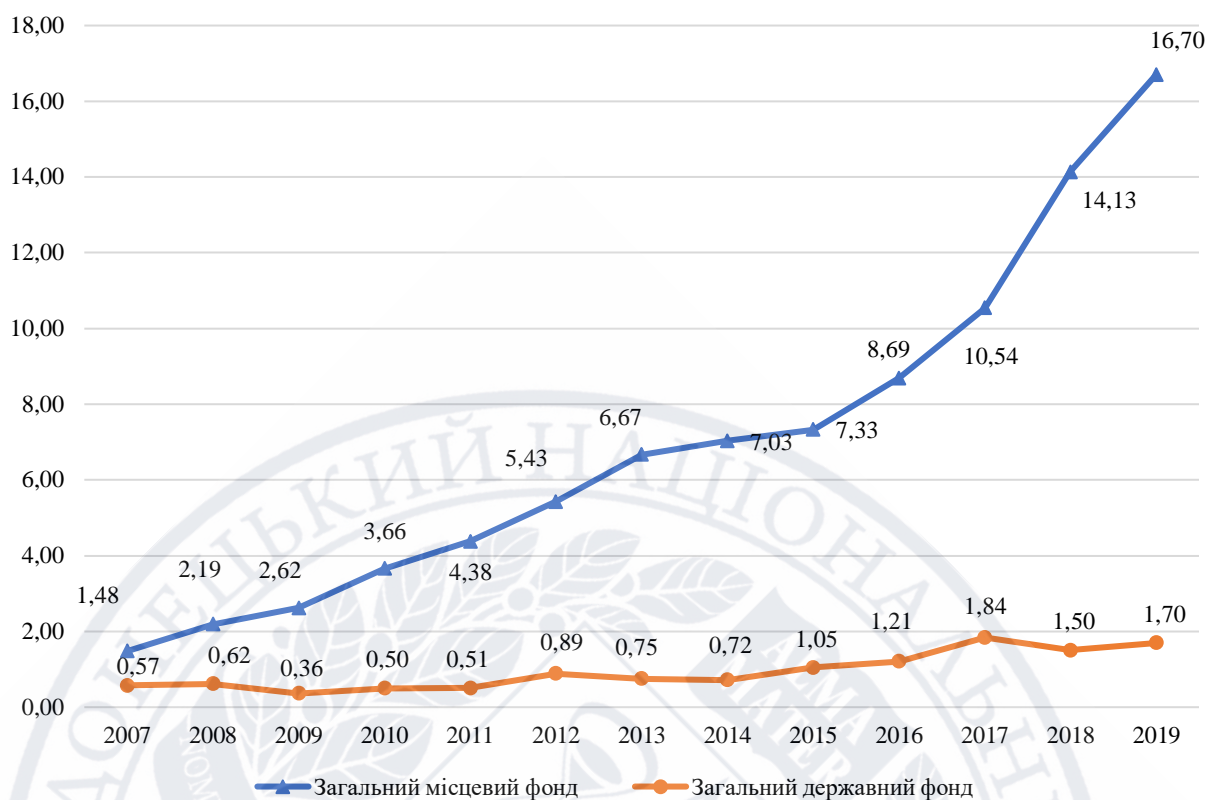

Рисунок 2.4 – Динаміка витратів на соціальний захист на випадок непрацездатності, млрд. грн.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [15]

Одночасно, на підставі динаміки, представленої на рис. 2.5, витрати на соціальний захист ветеранів війни та праці різко збільшились у 2018 році. Причиною можуть бути виплати учасникам ООС. З кожним роком учасників бойових дій стає все менше, але збільшується їхня кількість внаслідок перебування в зоні ООС, яке триває понині. Це впливає на припинення вказаної категорії осіб трудової оплачуваної діяльності, відсутності сплати податків та поповнення казни України, а тому й на збільшення чисельності бідних громадян.

Більш того вбачається, що з 2016 року виплати з державних фондів й зовсім зупинені, а обов'язок соціального захисту з фінансової точки зору покладається на місцеві бюджети, що вказує на можливість не отримання гідної допомоги в результаті відсутності коштів на місцевому рівні, що, у свою чергу, призводить до збільшення рівня бідних у країні.

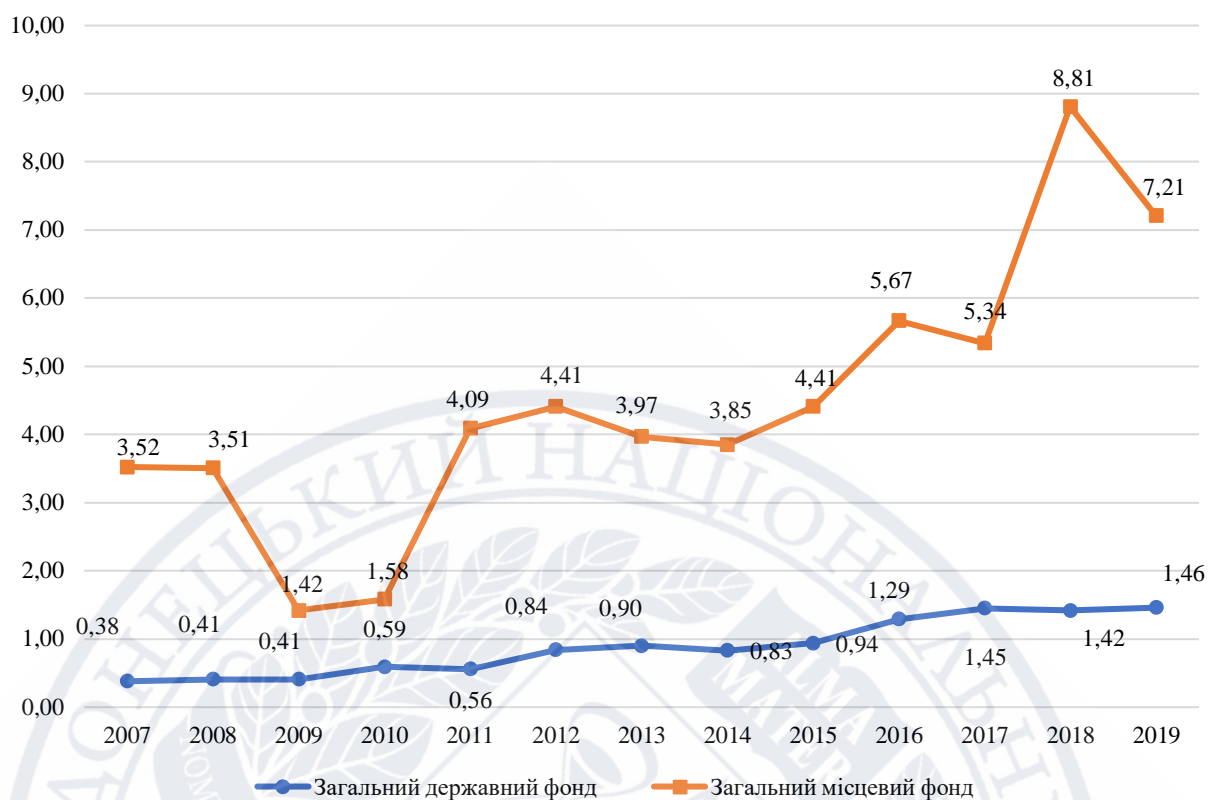

Рисунок 2.5 – Динаміка витратів на соціальний захист ветеранів війни та праці, млрд. грн.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [15]

Саме тому, вважаємо необхідним першочергово приділяти увагу саме розвитку сім'ї. Важливо відмітити, що фінансування соціального захисту сім'ї, дітей та молоді відбувається за рахунок загального фонду місцевого бюджету. Наглядно, що видатки на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді мають стрімке підвищення, яке відбулось, вочевидь, за рахунок зростання виплат, які передбачені на допомогу при народженні дитини. У 2013 році ці показники значно зросли, відповідно зросли видатки. У 2014 році було встановлено єдину суму виплат. Більш того, припинилися виплати по догляду за дитиною віком до 3 років.

Таким чином, вбачається низький рівень соціальної державної допомоги, який, незважаючи на стрімке збільшення витратів, не вирішує питання боротьби з бідністю в цілому.

2.2 Аналіз зміни кількості осіб-отримувачів та розміру соціальних гарантій у системі соціального захисту за регіонами

На наступному етапі аналізу важливо вивчити кількісні параметри зміни соціально незахищених верств населення, які потребують соціального захисту від держави. До таких груп населення належать, перш за все, пенсіонери, рівень пенсійного забезпечення більшості з яких залишається на низькому рівні. До того ж пенсіонери потребують не тільки підвищення рівня пенсійного забезпечення, а й збільшення субсидій на оплату комунальних послуг. З іншого боку, державна політики у цій сфері спрямовується не на збільшення соціальних гарантій пенсіонерам, а на зменшення їх кількості за рахунок збільшення пенсійного віку та обмеження максимального розміру пенсій, щоб зменшити дефіцит Пенсійного фонду.

Тому виникає необхідність вивчення зміни чисельності населення пенсійного та передпенсійного віку, тобто у віці 60 років і старше за регіонами України станом на 01.01.2020 року (табл. 2.1). Це дозволить зробити висновок про розподіл цієї групи населення за статтю та місцем проживання, що важливо для подальшої розробки заходів щодо соціального захисту.

Як бачимо, чисельність населення передпенсійного та пенсійного віку за регіонами розподілилася нерівномірно, що пояснюється переважно нерівномірністю розподілу загальної чисельності населення в Україні. Адже більшою чисельністю населення відзначаються регіонами центральної, східної та південної України, тоді як порівняно менш густонаселеними є регіони західної та північної частини нашої країни.

Звертає увагу також той факт, що понад 64% у чисельності цієї групи населення займають жінки. При цьому найвищий рівень цього показника досягнуто у Чернігівській області (66,0%), а найменше – у Закарпатській (61,8%), а також у м. Києві (62,3%). З іншого боку, більше двох третин з цієї групи населення проживають у міській місцевості, тоді як у сільській місцевості в цілому по Україні зосереджено 31,9% населення. Найменшим значенням серед регіонів за цим показником відзначається Донецька область

(9,6%), а найбільшим – Закарпатська (62,4%). Тобто чисельність осіб передпенсійного на пенсійного віку різко коливається залежно від регіону та комфортності проживання цих груп населення. Загалом більшою часткою сільського населення по цій групі відзначаються регіони західної України, а найбільшою урбанізовані регіони центральної, східної та південної України, де розміщені міста-мільйонники.

Таблиця 2.1 – Чисельність населення у віці 60 років і старше за регіонами України станом на 01.01.2020 року (осіб)

	Усього	У тому числі		Із загальної чисельності	
		чоловіки	жінки	у міській місцевості	у сільській місцевості
Україна	9978194	3594350	6383844	6917084	3061110
Автономна Республіка Крим
Вінницька	372704	133725	238979	172382	200322
Волинська	198719	71968	126751	104264	94455
Дніпропетровська	766700	265203	501497	638826	127874
Донецька	1207759	435360	772399	1096720	111039
Житомирська	279997	98607	181390	157230	122767
Закарпатська	223888	86381	137507	84485	139403
Запорізька	425618	148076	277542	330104	95514
Івано-Франківська	283458	105280	178178	121263	162195
Київська	385936	135828	250108	220651	165285
Кіровоградська	232103	82536	149567	143117	88986
Луганська	647203	235829	411374	561927	85276
Львівська	538048	200769	337279	326801	211247
Миколаївська	264211	94450	169761	184696	79515
Одеська	522647	192390	330257	363914	158733
Полтавська	340816	120812	220004	202711	138105
Рівненська	215154	79098	136056	103344	111810
Сумська	277018	99617	177401	180537	96481
Тернопільська	230949	84553	146396	96432	134517
Харківська	638101	224916	413185	503896	134205
Херсонська	238376	84873	153503	148873	89503
Хмельницька	301944	108305	193639	151928	150016
Черкаська	306714	110043	196671	161673	145041
Чернівецька	184400	68598	115802	78273	106127
Чернігівська	268863	92203	176660	156169	112694
м. Київ	626868	234930	391938	626868	x
м. Севастополь

На наступному етапі аналізу важливо провести ранжування регіонів України за темпи приросту кількості пенсіонерів усіх категорій (цивільні та військові пенсіонери) (на початок року; осіб) за 2001 р. та 2020 р. (рис. 2.6), що дозволить детальніше вивчити тенденції зміни цього показника та здійснити порівняльну оцінку.

Як бачимо за тривалий період найбільшим темпом приросту кількості пенсіонерів відзначалися м. Київ, що певною мірою пояснюється достатньо комфортними умовами проживання населення у цих регіонах. З іншого боку, є більшість регіонів характеризуються навіть зменшенням чисельності пенсіонерів. До них можна віднести, перш за все, Луганську та Донецьку області, що пояснюється активізацією воєнних дій у зв'язку із проведенням АТО, що призвело до тотальної міждержавної та міжрегіональної міграції населення, зокрема і пенсіонерів.

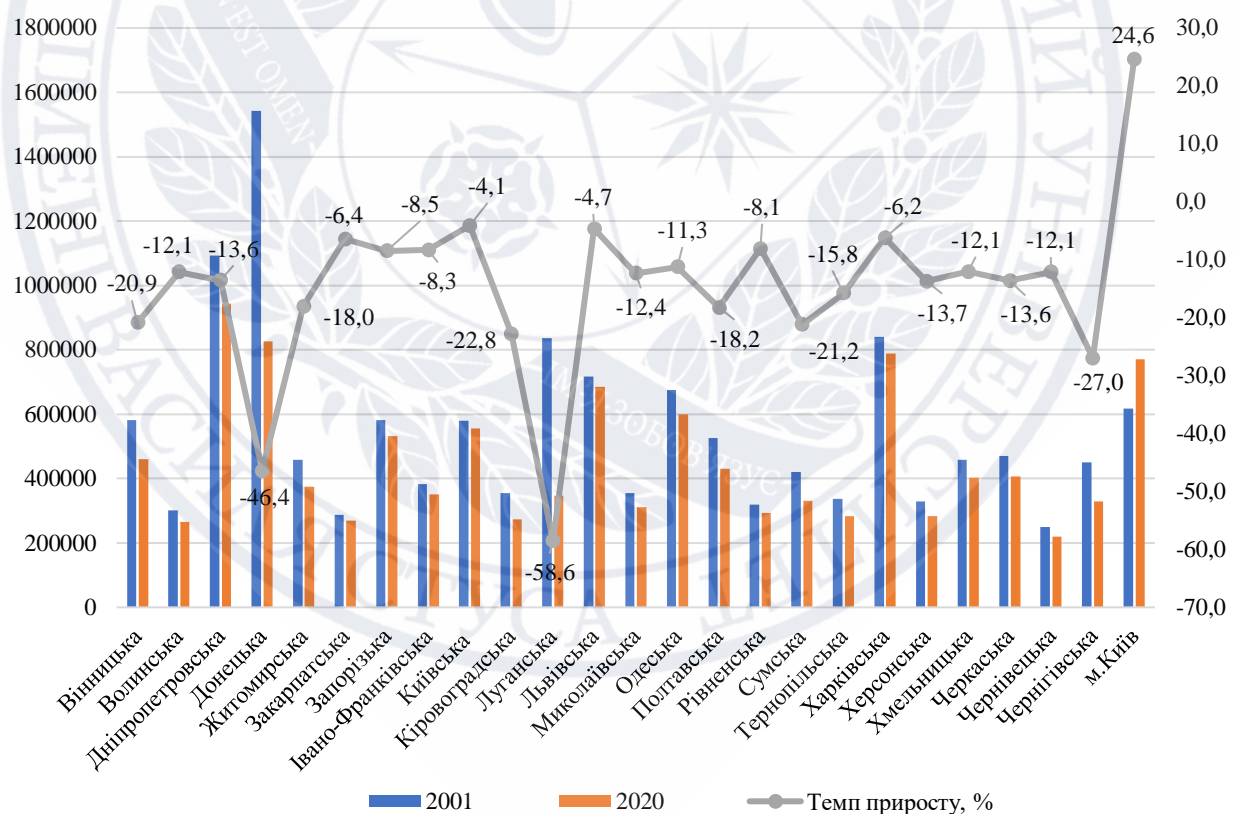

Рисунок 2.6 – Ранжування регіонів України за темпами приросту кількості пенсіонерів усіх категорій (цивільні та військові пенсіонери) (на початок року; осіб) у 2001 р. та 2020 р. (побудовано автором за даними [15])

Значні негативні тенденції зміни цього показника характерні також для Чернігівської, Кіровоградської та Сумської областей, що пояснюється особливостями вікової структури населення та може свідчити також про некомфортність проживання для осіб пенсійного віку, що вимагає проведення детальнішого дослідження причин виникнення такої ситуації виходячи з вивчення рівня соціально-економічного розвитку цих регіонів та динаміки зміни реальних доходів населення. Незначним приростом чисельності пенсіонерів відзначаються також розвинуті Харківська та Львівська області, що значною мірою визначається високим рівнем розвитку цих регіонів.

Надалі проведено групування регіонів України за середнім розміром призначеної місячної пенсії всього та у розрізі категорій пенсій (цивільні та військові пенсіонери) станом на 01.01.2020 року (табл. 2.2).

В питанні розподілу регіонів за середнім рівнем пенсії за останній період певною мірою спостерігається закономірність, що регіони, які мають низький рівень середньомісячної заробітної плати, як правило, мають і низький рівень середньої пенсії. До таких регіонів можна віднести Тернопільську, Закарпатську, Чернівецьку та Херсонську області. Тоді як до регіонів з порівняно вищим рівнем пенсії віднесено м. Київ, Донецьку, Луганську, Дніпропетровську, Запорізьку, Харківську та Полтавську області, що пояснюється високим промисловим потенціалом цих регіонів та порівняно вищим рівнем базової заробітної плати, яка стала основою для подальшого нарахування розміру пенсії. Решта регіонів характеризувалися середнім рівнем пенсійного забезпечення, а для збільшення середнього розміру пенсії їм потрібно значно збільшувати розмір заробітної плати для осіб передпенсійного віку, щоб отримати більший базовий показник для нарахування пенсії.

Таблиця 2.2 – Групування регіонів України за середнім розміром призначеної місячної пенсії всього та у розрізі категорій пенсій (цивільні та військові пенсіонери) станом на 01.01.2020 року (грн)

Регіони	Усього	У тому числі					
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні	довічне грошове утримання суддів у відставці
Порівняно низький							
Тернопільська	2384,03	2356,59	2202,33	2197,83	3577,87	1652,58	44094,74
Чернівецька	2457,90	2404,13	2250,45	2449,39	3774,39	1639,43	45255,56
Закарпатська	2463,11	2431,90	2212,31	2156,56	3862,88	1638,83	44073,68
Рівненська	2584,98	2569,16	2357,26	2124,96	4144,24	1644,20	43777,78
Вінницька	2596,33	2522,89	2370,34	2526,58	4115,92	1638,74	43914,75
Хмельницька	2603,26	2533,86	2405,12	2503,58	4205,93	1646,15	43542,86
Волинська	2604,23	2557,70	2395,44	2431,82	4066,60	1654,57	44410,00
Івано-Франківська	2645,20	2666,41	2293,91	2412,95	3972,34	1655,68	46780,46
Херсонська	2645,69	2606,20	2285,23	2488,36	3885,44	1643,13	44760,24
На середньому рівні							
Житомирська	2701,12	2597,04	2614,62	2413,99	4339,31	1639,80	43149,09
Кіровоградська	2729,57	2653,13	2540,69	2581,53	4174,39	1638,48	44312,77
Черкаська	2749,88	2676,54	2757,94	2647,70	3919,94	1644,27	43825,41
Чернігівська	2764,28	2629,76	2819,90	2745,29	4173,19	1643,52	43640,00
Сумська	2781,42	2707,15	2627,57	2702,88	3920,30	1645,04	42953,91
Львівська	2808,27	2815,49	2350,33	2618,78	4535,11	1651,90	45017,09
Миколаївська	2872,28	2846,24	2287,54	2597,36	4335,71	1648,87	43880,00
Одеська	2938,58	2838,88	2699,43	2747,80	4543,98	1638,01	44515,89
Порівняно високий							
Полтавська	3016,31	2945,02	2954,69	2768,60	4238,24	1643,50	42476,34
Харківська	3131,07	3055,15	2825,88	2953,48	4767,15	1648,78	43586,59
Київська	3142,60	3030,62	3377,41	2764,71	4656,69	1644,82	44737,82
Запорізька	3254,03	3303,01	2512,76	3036,64	4239,08	1641,11	42642,25
Дніпропетровська	3485,38	3550,48	2603,69	3242,41	4241,78	1640,08	43345,61
Луганська	3712,03	3766,91	3049,99	3835,80	3617,54	1639,27	42774,74
Донецька	4003,06	4173,42	2739,23	4026,45	3763,27	1650,27	42035,50
м.Київ	4251,86	4054,41	3598,13	3644,09	7029,02	1638,72	58932,36
Україна	1828	1809	1706	1803	2385	1269	22022

Також доцільно провести ранжування регіонів України за індексом зміни середнього розміру призначених місячних пенсій пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду станом на початок 2001-2020 рр. (рис. 2.7).

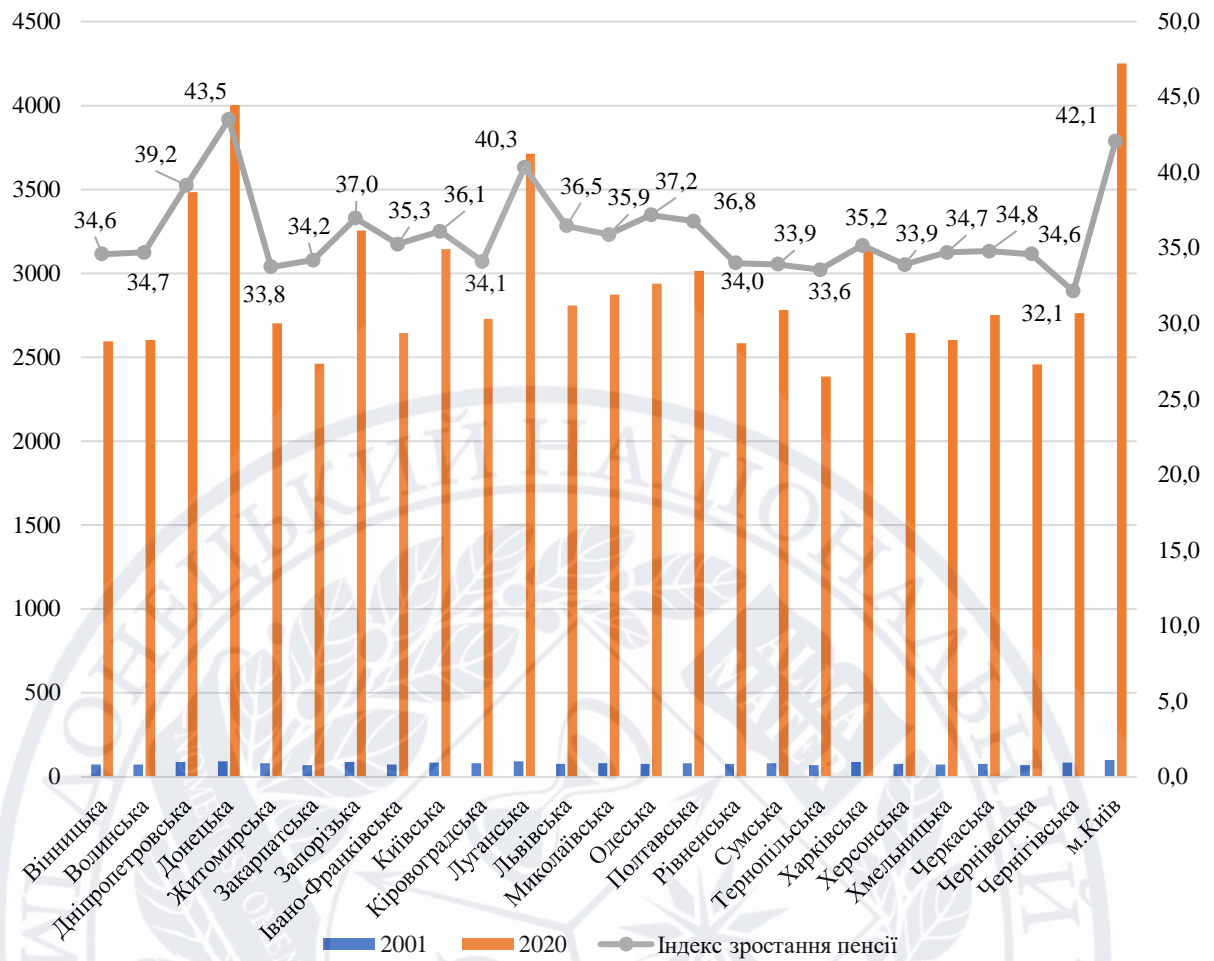

Рисунок 2.7 – Ранжування регіонів України за індексом зміни середнього розміру призначених місячних пенсій пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду за період 2001-2020 рр. (станом на початок року) (побудовано автором за даними [15])

Найбільшим рівнем відносного зростання розміру пенсій протягом усього аналізованого періоду відзначалися м. Київ, Донецька, Івано-Франківська та Чернігівська області, що певною мірою пов'язується як порівняно вищим рівнем середньомісячної заробітної плати у цих регіонах, так і особливостями зміни пенсійного законодавства протягом тривалого періоду. Поряд з цим, найменшим рівнем приросту розміру пенсій характеризувалися Чернігівська, Харківська та Житомирська області, які досягнули достатньо високого рівня пенсійного забезпечення на початку аналізованого періоду. Загалом при обґрунтуванні розміру підвищення рівня пенсій доцільно

враховувати і регіональну специфіку, щоб не допустити значних перекосів у розмірах пенсій.

Після цього проведено ранжування регіонів України за кількістю осіб з інвалідністю всього та у розрізі видів інвалідності станом на 01.01.2020 року (рис. 2.8).

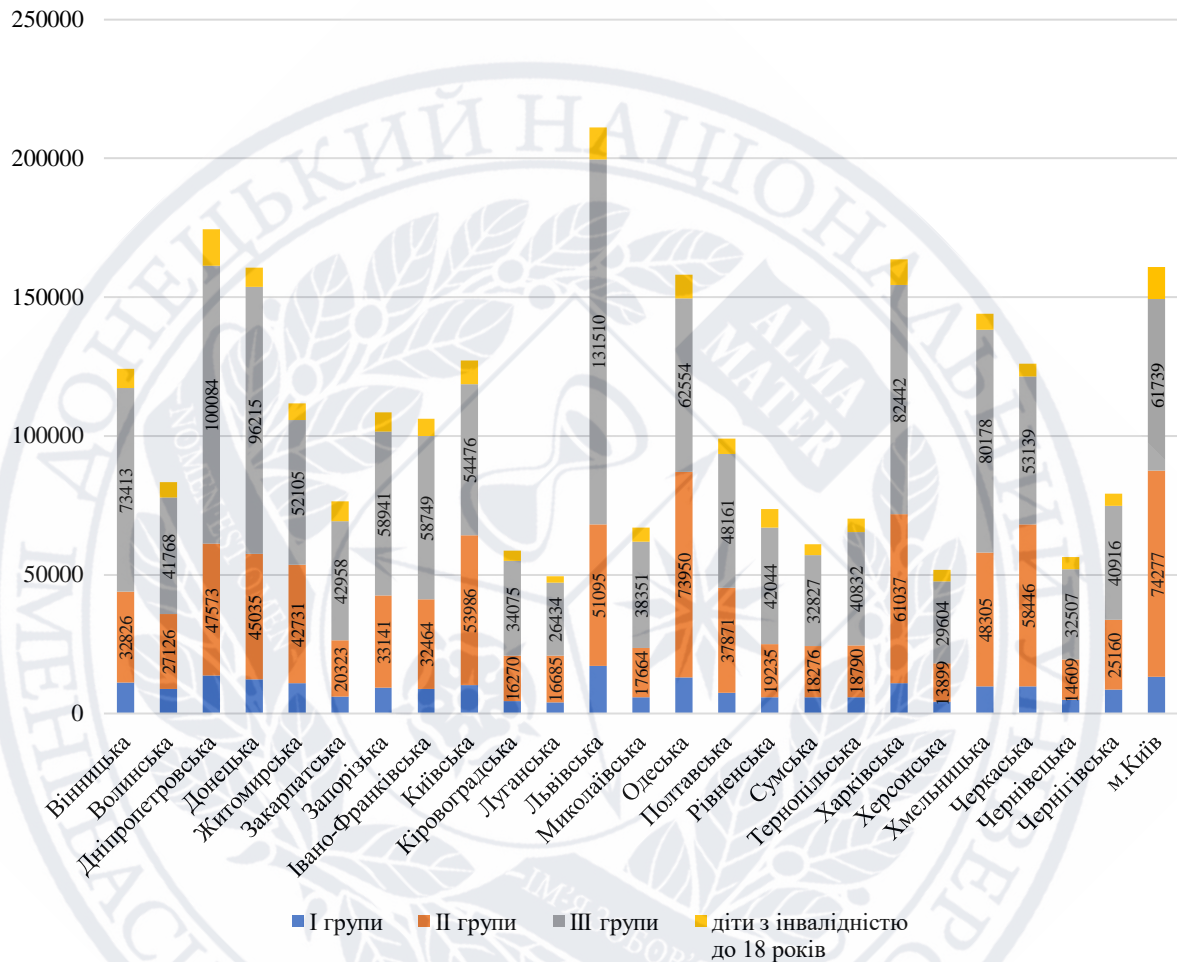

Рисунок 2.8 – Ранжування регіонів України за кількістю осіб з інвалідністю всього та у розрізі видів інвалідності станом на 01.01.2020 року (осіб) (побудовано автором за даними [15])

Як бачимо, цілком прогнозованою є ситуація, коли найбільшою кількістю інвалідів характеризуються регіони, де розміщено підприємства добувної, металургійної та хімічної промисловості, що відзначаються високим рівнем ризику для життя і здоров'я працівників. Серед груп інвалідності, в більшості регіонів переважають за чисельністю інваліди III

групи, також II групи. З іншого боку, найменшими значеннями загальних та часткових показників характеризуються Херсонська, Луганська та Чернівецька області, які станом на 01.01.2020 року не відзначалися наявністю значної кількості шкідливих і небезпечних виробництв. Загалом спостерігаються різкі перекоси в чисельності інвалідів у регіональному розрізі.

Наступний етап аналізу передбачав проведення ранжування регіонів за середнім розміром призначеної місячної цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам із мінімальними доходами на 01.01.2020 року (рис. 2.9).

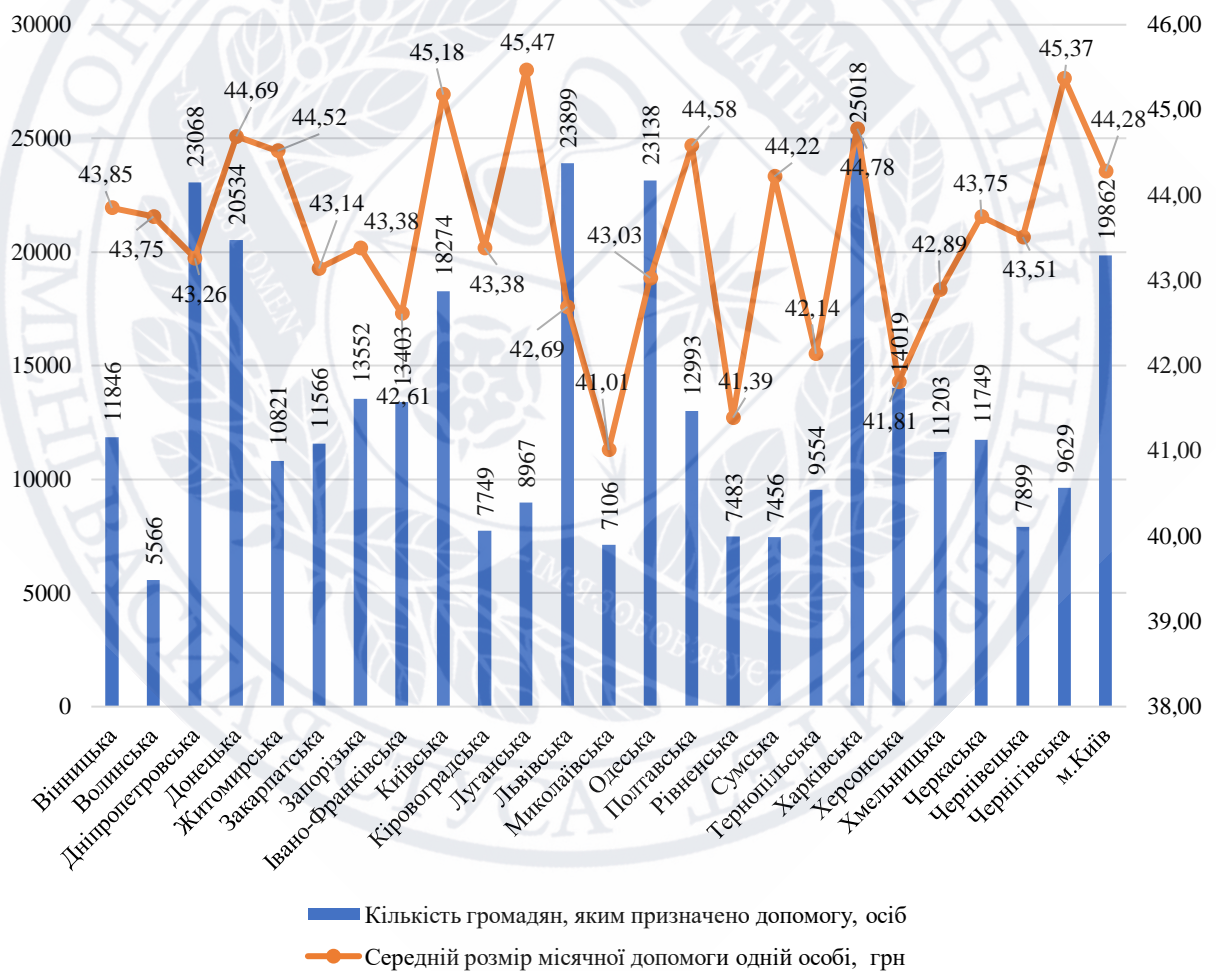

Рисунок 2.9 – Ранжування регіонів за середнім розміром призначеної місячної цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам із мінімальними доходами на 01.01.2020 року (побудовано автором за даними [15])

Як бачимо, кількість непрацездатних громадян із мінімальними доходами, яким призначено цільову грошову допомогу значно відрізняється у регіональному вимірі. Найбільша їх кількість зосереджена у розвинених Харківській, Дніпропетровській, Одеській та Львівській областях, адже й рівень середніх доходів населення у цих областях порівняно вищий. З іншого боку, за середнім розміром грошової допомоги переважають Чернігівська, Луганська, Київська та Донецька області, а найменшим – Рівненська, Закарпатська та Кіровоградська області, які характеризуються порівняно меншими рівнями середньої заробітної плати. Але рівень відхилення розміру цієї допомоги серед регіонів України є незначним і коливається у межах 41,2-45,4 грн.

Важливе значення має також проведення ранжування регіонів за розміром державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, станом на 01.01.2020 року (рис. 2.10).

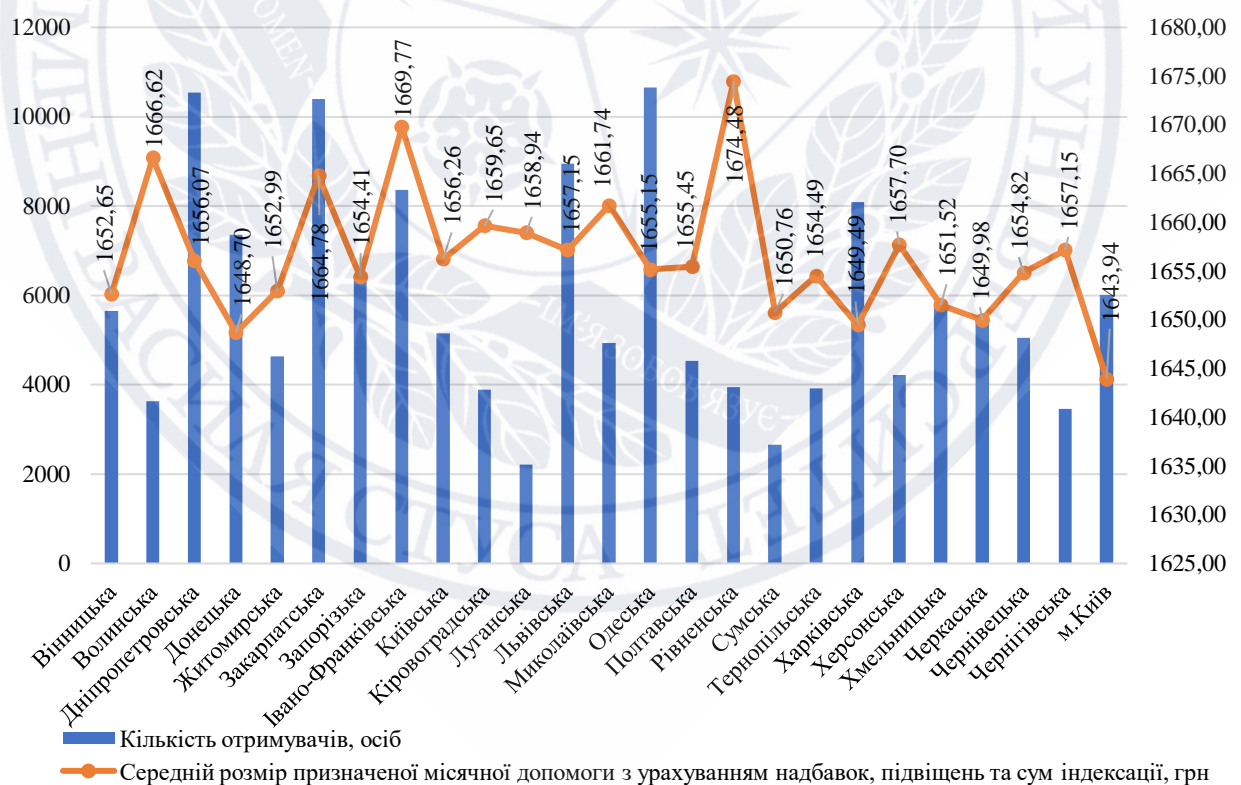

Рисунок 2.10 – Ранжування регіонів за розміром державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, станом на 01.01.2020 року (побудовано автором за даними [15])

Загалом, кількість одержувачів державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам значно диференціюється за регіонами країни. При цьому, найбільша їх кількість зосереджена у невеликій за розмірами та чисельністю населення Закарпатській області, а найменша – у густонаселеній Луганській області. За розміром цієї допомоги першість утримують також негустонаселені Львівська, Тернопільська, Рівненська та Хмельницька області. Тоді як найменшим рівнем відзначалися Закарпатська, Харківська та Сумська області.

Важливі висновки можна отримати також на основі вивчення результатів ранжування регіонів за розмірами надання грошової та натуральної допомоги громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах центрами соціального обслуговування у 2019 році (рис. 2.11).

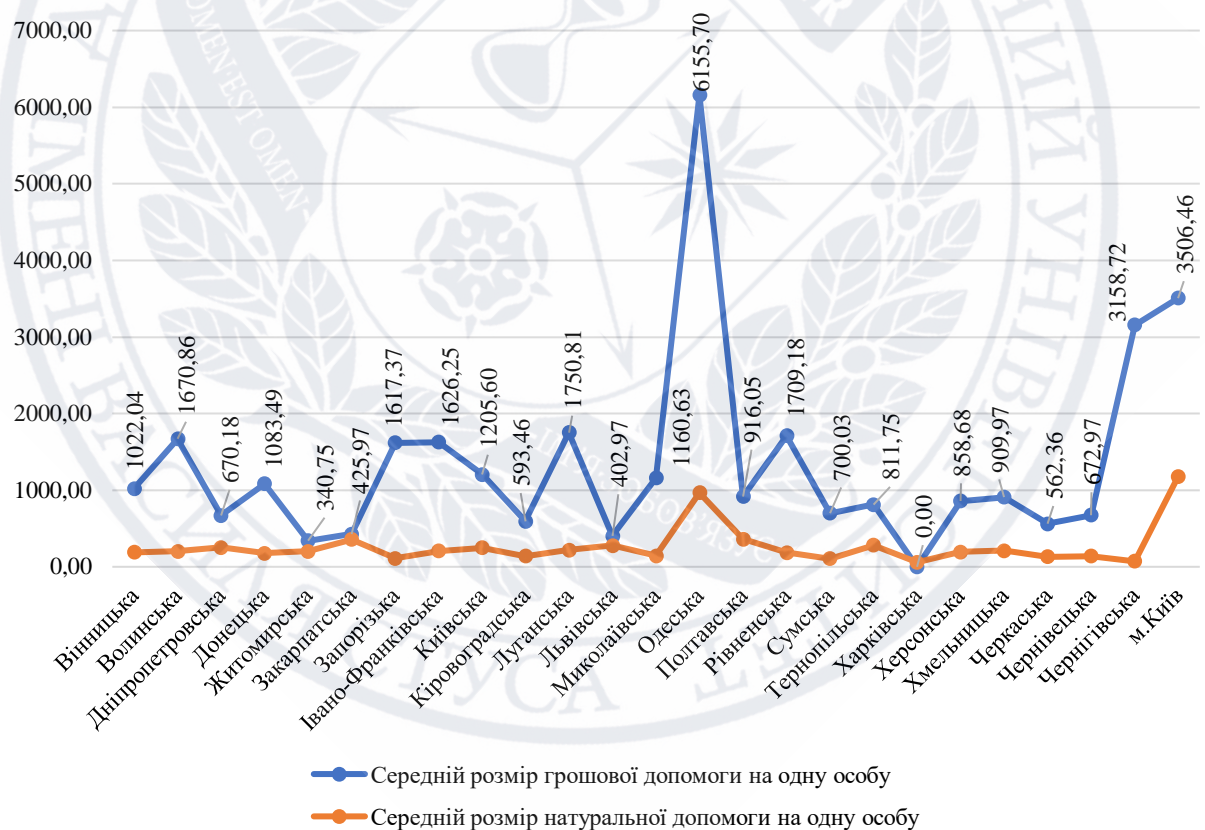

Рисунок 2.11 – Ранжування регіонів за розмірами надання грошової та натуральної допомоги громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах центрами соціального обслуговування у 2019 році (побудовано автором за даними [15])

За показником надання грошової допомоги громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах центрами соціального обслуговування першість утримують Одеська, Закарпатська та Київська області, де достатньо розвинута система виявлення та надання первинної допомоги цій категорії населення. Тоді як недостатньо високим рівнем цього показника характеризуються Харківська, Сумська та Кіровоградська області, які не розвинули систему центрів соціального обслуговування населення. Щодо надання натуральної допомоги, то першість тут утримує Луганська область, що пов'язується із проведенням додаткових заходів соціального захисту населення на території, прилеглій до проведення АТО. Тоді як найменшим розміром цієї допомоги відзначалися Хмельницька, Чернігівська та Харківська області.

На завершальному етапі аналізу проведено ранжування регіонів за середнім розміром державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2019 році (рис. 2.12).

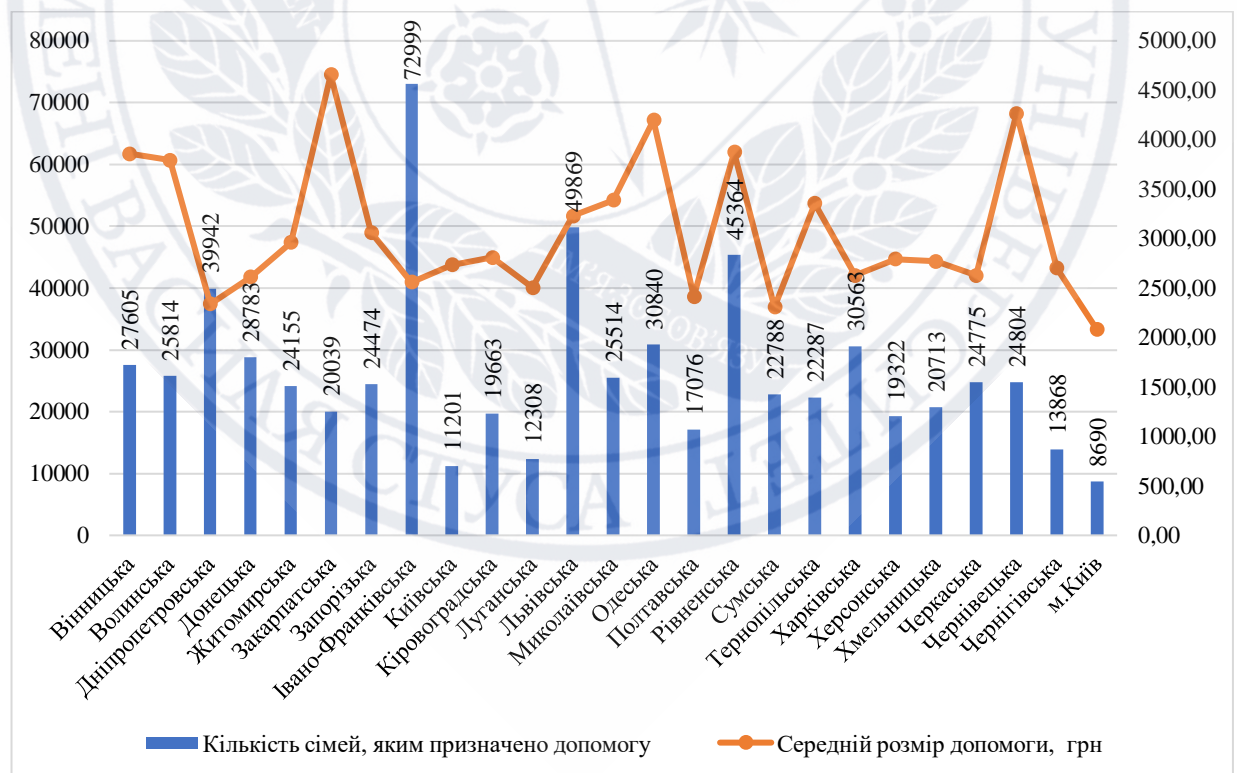

Рисунок 2.12 – Ранжування регіонів за середнім розміром державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2019 році (побудовано автором за даними [15])

Загалом за кількістю сімей, яким призначено державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям, першість утримують Івано-Франківська, Одеська та Львівська області, а найменшим – м Київ та Луганська область. Тобто розподіл залежить не від густоти населення регіону, а від ефективності роботи органів соціального захисту населення щодо виявлення сімей, які потребують такої допомоги. З іншого боку, за середнім найбільшим розміром допомоги виділяються Закарпатська, Рівненська та Миколаївська області, а найменшим рівнем характеризувалися м. Київ, Сумська та Полтавська області. Тобто немає певної закономірності щодо розміру допомоги та рівня розвитку регіону.

Отже, за підсумками проведеного аналізу результатів ранжування регіонів нашої країни за показниками зміни кількості соціально незахищених верств населення та розміру соціальних допомог, які воно отримує, можна констатувати, що у регіонах з порівняно вищим рівнем розвитку населення менше користується соціальними послугами і допомогами і навпаки. В окремих випадках кількість осіб, яким призначено соціальні допомоги та їх розмір залежать від ефективності роботи служб соціального захисту населення та рівня розвитку їх мережі в регіонах.

2.3 Оцінка системи обслуговування осіб, які потребують соціального захисту за регіонами

Поряд із проведенням аналізу кількості населення, яке потребує соціального захисту та зміни розміру допомог важливо вивчити і розвиток системи закладів обслуговування соціально незахищених верств населення у регіональному розрізі. Тому на першому етапі аналізу доцільно провести ранжування регіонів за зростанням мережі та кадрів міських, районних (міжрайонних) медико- соціальних експертних комісій (МСЕК) станом на кінець 2019 року (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Ранжування регіонів за зростанням мережі та кадрів міських, районних (міжрайонних) медико-соціальних експертних комісій (МСЕК) станом на кінець 2019 року

Регіони	Кількість МСЕК	з них спеціалізованого профілю	Кількість лікарів, що працюють у МСЕК
Луганська	5	2	17
Чернівецька	7	5	24
Волинська	9	4	28
Кіровоградська	9	5	28
Миколаївська	9	3	32
Хмельницька	9	4	34
Черкаська	9	4	12
Закарпатська	10	3	33
Івано-Франківська	10	4	44
Рівненська	10	4	40
Сумська	10	3	39
Тернопільська	10	4	37
Херсонська	11	3	37
Чернігівська	11	4	43
Полтавська	12	6	52
м.Київ	13	9	43
Житомирська	14	6	41
Вінницька	15	5	59
Донецька	15	5	56
Запорізька	15	7	54
Київська	15	6	64
Одеська	15	8	66
Львівська	20	11	80
Харківська	23	9	91
Дніпропетровська	26	13	123
Україна	312	137	1177

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [15]

Як бачимо, найменш розвиненою мережа цих закладів є у Луганській, Чернівецькій та Волинській областях. Тоді як найбільш потужною ця система є у густонаселених Дніпропетровській, Харківській та Львівській областях. Решта регіонів характеризуються середнім рівнем розвитку мережі та кадрів міських, районних (міжрайонних) медико-соціальних експертних комісій.

Надалі проведено аналіз динаміки окремих інтернатних закладів та закладів соціального захисту для дітей (на кінець року) в Україні за 2000-2019 рр. (табл. 2.4). Аналізуючи зміну кількості шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування можна констатувати негативну тенденцію до їх зменшення у 4 рази – з 44 у 2000 році до 11 у 2019 році. А кількість дітей, які перебували у цих закладах зменшилася ще в більшому розмірі (у 13 разів) – з 12254 осіб до 894 осіб. Також спостерігається негативна тенденція до зменшення і кількості дитячих будинків – з 83 у 2000 році до 37 у 2019 році, або більше, ніж у 2 рази. А кількість дітей у цих закладах зменшилася майже у 4 рази. При цьому переважна більшість дитячих будинків залишається у системі Міністерства освіти і науки України.

З іншого боку, кількість будинків дитини у системі Міністерства охорони здоров'я України практично не змінилася, але кількість дітей, які в них перебували зменшилася у майже 2 рази. Певне зменшення відбулося і щодо кількості діючих будинків-інтернатів системи Мінсоцполітики, хоча кількість їх вихованців зменшилася не так суттєво як по інших видах закладів – лише на 27,2%. Разом з тим, відбулося різке зменшення кількості діючих притулків для дітей – з 86 у 2000 році до 8 у 2019 році, тобто у 10 разів. А кількість вихованців цих закладів взагалі зменшилася у понад як 26 разів.

Тобто через недостатній розмір фінансування спостерігається поступовий занепад системи інтернатних закладів та закладів соціального захисту для дітей, що може негативно відобразитися на якісних показниках соціального захисту цієї важливої соціальної групи населення. Слід звернути увагу і на той факт, що ці заклади закріплені за різними міністерствами, які відчують значний дефіцит коштів для виконання покладених на них функцій. Це в результаті призводить до обмеженості та залишкового характеру фінансування діяльності цих закладів, а також значно утруднює проведення спільної системної політики їх розвитку відповідно до потреб населення.

Таблиця 2.4 – Динаміка окремих інтернатних закладів та закладів соціального захисту для дітей (на кінець року) в Україні за 2000-2019 рр.

Показники	Роки							Абсол. приріст			Темп приросту, %		
	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2019	2019 / 2010	2010 / 2005	2019 / 2000	2019 / 2010	2010 / 2005	2019 / 2000
Школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування ²													
кількість закладів, од	44	54	77	47	33	23	11	-66	23	-33	-85,7	42,6	-75,0
в них дітей ³ , осіб	12254	11954	10135	4722	3555	2078	894	-9241	-1819	-11360	-91,2	-15,2	-92,7
Дитячі будинки													
кількість закладів, од	83	109	113	64	43	42	37	-76	4	-46	-67,3	3,7	-55,4
з них системи МОН	82	105	110	62	41	40	35	-75	5	-47	-68,2	4,8	-57,3
в них дітей ³ , осіб	5552	6434	4771	2109	1494	1490	1468	-3303	-1663	-4084	-69,2	-25,8	-73,6
з них системи МОН	5535	6341	4686	2060	1454	1444	1403	-3283	-1655	-4132	-70,1	-26,1	-74,7
Будинки дитини системи МОЗ													
кількість закладів, од	47	50	48	46	40	40	41	-7	-2	-6	-14,6	-4,0	-12,8
в них дітей ³ , осіб	4992	5267	3666	2793	2272	2415	2621	-1045	-1601	-2371	-28,5	-30,4	-47,5
Будинки-інтернати системи Мінсоцполітики													
кількість закладів, од	58	56	55	53	49	49	49	-6	-1	-9	-10,9	-1,8	-15,5
в них вихованців (дітей та молоді), осіб	7977	7475	6879	6453	5998	5861	5805	-1074	-596	-2172	-15,6	-8,0	-27,2
Притулки для дітей													
кількість закладів, од	86	96	88	42	14	10	8	-80	-8	-78	-90,9	-8,3	-90,7
в них вихованців ⁴ , осіб	27773	23674	11978	3472	1408	1123	1056	-10922	-11696	-26717	-91,2	-49,4	-96,2

1 Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [15]

2 За даними Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства соціальної політики України.

3 Починаючи з 2009 року до кількості шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавл. піклування включені дані про спеціальні школи-інтернати та дітей у них. 3 У загальній кількості дітей, які знаходяться у закладах, крім сиріт враховані діти, що мають батьків.

4 Перебували протягом звітного року.

На наступному етапі проведено ранжування регіонів за кількістю терцентрів обслуговування громадян, які потребують соціального обслуговування у 2019 році (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Ранжування регіонів за кількістю терцентрів обслуговування громадян, які потребують соціального обслуговування у 2019 році

Регіони	Кількість територіальних центрів соціального обслуговування	в них відділень	Обслуговано осіб, усього	з них		
				ветеранів та інвалідів війни і членів сімей загиблих	дітей війни	ветеранів праці
м.Київ	11	74	30795	6273	10773	18138
Чернівецька	13	69	63420	9809	20043	7767
Луганська	15	51	31424	4386	10821	10528
Закарпатська	18	63	17869	440	6993	1872
Івано-Франківська	19	89	42745	5535	12318	3940
Волинська	20	75	31017	5162	11019	8715
Рівненська	21	80	56566	8675	13713	8039
Тернопільська	21	74	53488	7545	13848	5879
Миколаївська	24	110	79801	12396	28746	25832
Херсонська	24	73	40133	5018	14246	11147
Запорізька	25	120	37727	6781	14841	14175
Кіровоградська	26	85	62316	9998	24135	13965
Сумська	26	92	46137	8951	14104	11684
Чернігівська	26	99	51360	14569	17898	22579
Житомирська	28	85	49430	8448	15010	14505
Львівська	29	122	83840	12524	23754	11706
Донецька	30	95	41783	7334	16053	11406
Хмельницька	30	94	54419	10832	17951	1905
Черкаська	30	113	67982	11841	23342	19001
Вінницька	33	101	38166	10254	16820	2875
Полтавська	33	156	116258	12808	37838	38973
Одеська	34	90	50624	8127	16061	5255
Київська	35	125	55113	10371	20585	15775
Харківська	42	153	93053	11618	33247	34776
Дніпропетровська	51	177	82114	17244	31354	19623
Україна	664	2465	1377580	226939	465513	340060

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [15]

Незважаючи на найбільшу чисельність населення, найменшою кількістю територіальних центрів соціального обслуговування характеризується м. Київ, а також Чернівецька та Луганська області.

З іншого боку, найбільш розвиненими в цій сфері є густонаселені Дніпропетровська, Харківська та Київська області, які відповідно відзначаються і найбільшою кількістю відділень цих центрів на місцях, а також найбільшою чисельністю осіб, які обслуговувалися. Серед цих осіб найбільше припадає дітей війни, а також ветеранів праці. Тобто, загалом система цих закладів сформована відповідно до потреб населення регіонів.

Надалі проведено ранжування регіонів за забезпеченістю будинками-інтернатами для громадян похилого віку та інвалідів (дорослих та дітей і молоді) системи Мінсоцполітики, станом на кінець 2019 року (табл. 2.6).

Як бачимо, розподіл регіонів за кількістю будинків-інтернатів цілком корелює з чисельністю населення відповідних регіонів. Тільки м. Київ при значно більшій чисельності населення утримує лише 8 будинків-інтернатів, хоча й у них порівняно більше місць, але вважаємо, що це є недостатнім для такого великого міста. Тоді як порівняно менш густонаселена Хмельницька область утримує найбільшу мережу будинків-інтернатів. Хоча за кількістю місць у цих закладах першість утримує більш густонаселена Дніпропетровська область.

На завершальному етапі проведено ранжування регіонів за кількістю та результатами діяльності центрів обліку бездомних громадян (табл. 2.7).

Як видно з таблиці повністю відсутні такі заклади у Луганській, Тернопільській та Чернігівській областях. Тоді як найбільша їх кількість зосереджена у менш густонаселених Полтавській та Запорізькій областях.

Таблиця 2.6 – Ранжування регіонів за забезпеченістю будинками-інтернатами для громадян похилого віку та інвалідів (дорослих та дітей і молоді) системи Мінсоцполітики, на кінець 2019 року

Регіони	Кількість будинків-інтернатів, од.			У них місць, од.				Кількість обслугованих, осіб			
	Усього	з них для		Усього	з них для			Усього	з них для		
		дорослих	дітей і молоді		дорослих	дітей і молоді	з них для дітей		дорослих	дітей і молоді	з них для дітей
Волинська	6	5	1	835	760	75	15	739	681	58	8
Закарпатська	7	4	3	1317	887	430	114	1181	785	396	81
Рівненська	7	6	1	1208	1105	103	6	1109	1006	103	6
Тернопільська	7	5	2	1026	815	211	42	826	660	166	35
Чернівецька	7	6	1	1150	1075	75	20	1075	1010	65	15
м.Київ	8	6	2	2707	2217	490	290	2376	2063	313	125
Івано-Франківська	9	6	3	1275	905	370	170	1173	898	275	117
Чернігівська	9	7	2	2005	1759	246	70	1716	1513	203	40
Вінницька	10	8	2	1976	1661	315	115	1817	1533	284	72
Донецька	10	9	1	2866	2611	255	217	2851	2596	255	217
Луганська	10	10	0	1296	1296	0	0	1183	1183	0	0
Миколаївська	10	9	1	1553	1473	80	80	1454	1399	55	55
Одеська	10	6	4	2078	1453	625	291	1886	1353	533	200
Запорізька	11	9	2	2813	2395	418	133	2758	2350	408	81
Київська	11	10	1	2020	1820	200	100	1858	1686	172	61
Херсонська	11	10	1	1558	1427	131	111	1528	1405	123	111
Кіровоградська	12	10	2	1875	1600	275	66	1795	1529	266	58
Львівська	13	11	2	1851	1681	170	56	1799	1643	156	50
Сумська	13	11	2	1915	1610	305	55	1657	1416	241	46
Полтавська	14	12	2	2305	2040	265	100	2131	1909	222	73
Черкаська	14	13	1	2338	2138	200	100	2318	2135	183	74
Житомирська	15	11	4	2614	2174	440	185	2319	1984	335	80
Дніпропетровська	18	13	5	3899	3300	599	247	3899	3300	599	247
Харківська	18	15	3	3352	2942	410	235	3085	2758	327	153
Хмельницька	29	28	1	2025	1945	80	50	1737	1670	67	43
Україна	289	240	49	49857	43089	6768	2868	46270	40465	5805	2048

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [15]

В той же час, за кількістю виявлених осіб, які потребували тимчасового

житла, першість утримують густонаселені Одеська область та м. Київ, а за кількістю виданих посвідчень до них ще можна приєднати Донецьку область. Ці регіони та Дніпропетровська область характеризуються і найбільшим числом осіб, яким надали соціальні послуги.

Таблиця 2.7 – Ранжування регіонів за кількістю та результатами діяльності центрів (відділень) обліку бездомних громадян у 2019 році

Регіони	Усього центрів (відділень), од.	Виявлено, осіб	Видано посвідчення про взяття на облік, осіб	Надано соціальні послуги, осіб
Луганська	0	0	0	0
Тернопільська	0	0	0	0
Чернігівська	0	0	0	0
Вінницька	1	192	69	107
Волинська	1	96	96	96
Житомирська	1	242	149	149
Івано-Франківська	1	357	71	71
Львівська	1	247	247	247
Рівненська	1	256	256	256
Чернівецька	1	231	445	494
Закарпатська	2	53	53	53
Київська	2	47	47	47
Миколаївська	2	510	510	510
Херсонська	2	749	749	749
Хмельницька	2	342	232	232
м.Київ	2	2332	825	1258
Одеська	3	3031	3057	3031
Харківська	3	1447	683	1462
Черкаська	3	411	351	411
Донецька	5	552	2147	2105
Кіровоградська	5	333	84	445
Дніпропетровська	6	1206	1768	1523
Сумська	9	449	410	547
Запорізька	14	392	328	838
Полтавська	31	494	358	494
Україна	98	13969	12935	15125

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [15]

Отже, система закладів соціального захисту населення є неоднорідною у регіональному розрізі. Не завжди дотримується закономірність щодо відповідності кількості закладів та чисельності населення відповідного

регіону. Особливе занепокоєння викликає суттєве зменшення мережі закладів соціального захисту для дітей, а також значна непропорційність регіонального розміщення терцентрів обслуговування громадян, які потребують соціального обслуговування.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1 Основні засади державної політики соціального захисту населення

Соціально-економічна ситуація, яка сформувалась на даний момент часу свідчить про досить глибоку кризу, що має негативний вплив на всю життєдіяльність суспільства. Адже ті негативні тенденції, які спостерігаються в політичному, економічному демографічному та правовому аспектах потребують негайного вдосконалення, переосмислення за рахунок впровадження новітніх підходів до формування якісно нового суспільства. Особливу увагу слід приділити механізму соціального захисту населення, який має бути переформатований за умов глобалізації.

На сьогодні система соціального захисту в Україні є такою, яка не відповідає економічним змінам. Необхідно відмітити, що наявна система пільг сформована спонтанно, соціальні програми здебільшого не узгоджені між собою, має місце їх дублювання, наявний постійний дефіцит фінансових ресурсів для забезпечення пільг. Надмірне розширення кола одержувачів пільг знецінює ідею їх надання тим категоріям населення, які мають найбільші заслуги перед суспільством.

Система пільг посилює соціальну несправедливість серед населення – його найбільш вразливі верстви виявилися менш охопленими чинними пільгами, ніж заможні. Фактична спроможність використати своє право на пільги частіше має небідне населення, а за окремими видами пільг (на санаторне лікування, проїзд у міжміському транспорті та ін.) найменш захищені верстви населення практично повністю позбавлені можливості скористатися своїм правом.

Система соціального захисту має в цілому не захисний характер, працівники соціальних служб не досліджують причини складного матеріального становища.

На думку О. Вольської вирішення проблем соціального захисту необхідно починати з реформування самої системи соціального захисту. На її думку основними напрямками соціальної роботи повинні стати:

1) соціальна профілактика – форма практичних дій суб'єктів управління соціальними процесами з реалізації своїх прав і функцій у сфері соціального захисту населення й окремих громадян;

2) соціальна реабілітація – система медичних, психологічних, педагогічних, соціально-економічних юридичних заходів, спрямованих на створення та забезпечення умов для соціальної інтеграції чи реінтеграції особи, яка має обмеження життєдіяльності.

Соціальна інтеграція – процес та характеристика рівня досягнення оптимального рівня життєдіяльності та реалізації потенціальних здібностей особи. Соціальна реінтеграція – процес відновлення соціальних функцій особи для життя у соціокультурному просторі;

3) сприяння при вирішенні проблем, пов'язаних зі соціальним забезпеченням. Основний зміст соціальної роботи – надавати допомогу індивідам і групам у подоланні труднощів особистого, соціального, екологічного й духовного характеру, які негативно впливають на них; сприяти розв'язанню проблем шляхом підтримки, реабілітації, захисту; захищати осіб, які опинились у складних соціально-психологічних, матеріальних, соціально-побутових та інших життєвих обставинах згідно із законом з використанням влади та необхідних організаційних, матеріальних, технологічних та інших ресурсів; сприяти більш ширшому використанню кожної людиною приватних можливостей для соціального самозахисту; здійснювати адресну соціальну підтримку та захист окремих груп населення (дітей, багатодітних родин,

людей похилого віку, інвалідів, безхатченків та ін.); виявляти причини скрутного становища людей, які опинилися за межею бідності [9].

Отже, з метою вдосконалення системи соціального захисту населення необхідно провести ряд модернізаційних заходів:

- створення державних та недержавних агенцій надання соціальних послуг населенню;
- надання прямого бюджетного фінансування соціальних послуг;
- формування нових механізмів обліку вразливих верств населення, які потребують надання соціальних послуг;
- поетапне формування методичних рекомендацій для визначення рівня бідності на всіх рівнях господарювання;
- розробка критеріїв забезпечення адресності соціальних послуг, форм виявлення нужденності сімей і громадян, які опинились в складних життєвих обставинах, визначення наявного в їх майна, визначення рівня доходів;
- запровадження системи соціальних рахунків у сфері надання соціальних послуг;
- створення єдиної інформаційної бази осіб та сімей, яким надаються соціальні послуги в Україні;
- оптимізація кількості надання послуг за рахунок покращення доходів сімей;
- збільшення кількості різновидів форм надання соціальних послуг на основі активного залучення недержавного сектору;
- оцінка ризиків проведення реструктуризації системи надання соціальних послуг із позицій її ефективності в цілому, а також у частині залучення бізнесу та некомерційних недержавних організацій зокрема;
- збільшення фінансування системи компенсації споживачам за соціальні послуги, яких вони не можуть отримати за місцем проживання;

- дотримання принципу громадського контролю за використанням державних коштів на соціальний захист;
- проведення якісного аудиту надання соціального захисту некомерційними установами для запобігання розвитку корупційних схем коли використовуються різні джерела (зокрема державні) фінансування соціальних послуг.

Загалом реалізація цих та інших заходів потребує залучення додаткових коштів, яких в державному бюджеті країни недостатньо. Тому виникає необхідність залучення позабюджетних джерел фінансування сфери соціального захисту населення за рахунок розвитку мережі недержавних соціальних інститутів.

3.2 Пріоритетні напрями регіональної політики соціального захисту населення

За результатами проведеного аналізу та оцінки розвитку системи соціального захисту населення виявлено багато невідповідностей між потребами населення та можливостями системи соціального захисту, а також значну диференціацію матеріально-технічної бази та обсягів надання послуг особам, які потребують соціального захисту. Тому виникає завдання усунення диспропорцій у системі соціального захисту населення в регіональному розрізі, щоб забезпечити рівність доступу до соціальних послуг у різноманітних регіонах країни в однаковій мірі.

Слід також розуміти, що основну увагу потрібно зосередити на вивченні джерел залучення коштів, які можна залучити на реалізацію проектів у цій сфері з найменшим терміном окупності. Також значні державні видатки на нове будівництво не зможуть бути вчасно профінансовані через дефіцит бюджету. Тому доцільно зосередити увагу на реалізації заходів, які матимуть більш значний ефект при мінімальних вкладеннях коштів в розвиток соціальної інфраструктури.

Поряд з цим, виходячи з обраного шляху на децентралізацію системи державного управління, виникає необхідність розробки дієвих механізмів посилення ролі регіональних органів виконавчої влади, а також представницьких органів територіальних громад у вирішенні соціальних проблем населення відповідного регіону.

Зрозуміло, що усіх провести та соціальні програми, які стоять на порядку денному в тому чи іншому регіоні в короткі терміни реалізувати буде нереально, через відсутність належного фінансування соціальних видатків. Тому доцільно в кожному регіоні виділити пріоритетні напрями напрями регіональної політики соціального захисту населення, основі засади яких представлено на рисунку 3.1.

Зокрема, в контексті активізації процесів децентралізації системи державного управління доцільно забезпечити і розширення повноважень виконавчих комітетів територіальних громад у системі соціального захисту. Це дозволить оперативні вирішувати багато дрібних питань соціального захисту населення шляхом уникнення тривалої бюрократичної процедури погоджень та дозволів. Натомість доцільно посилити громадський контроль у цій сфері, що уникнути нецільового використання коштів.

Поряд з цим формування незалежної системи громадського контролю за розподілом та використанням коштів регіонального бюджету на соціальні заходи дозволить забезпечити прозорість усіх рішень, а також виключити можливі прояви корупції та нецільового використання коштів бюджету територіальної громади. Разом з тим це забезпечить хороший приклад для інших недержавних структур здійснювати соціально відповідальні проекти різного масштабу.

В продовження викладеного вище можна також запропонувати відновити практику закріплення за окремими потужними суб'єктами господарювання (підприємствами, установами чи організаціями) регіону окремих інтернатних закладів та закладів соціального захисту для дітей.

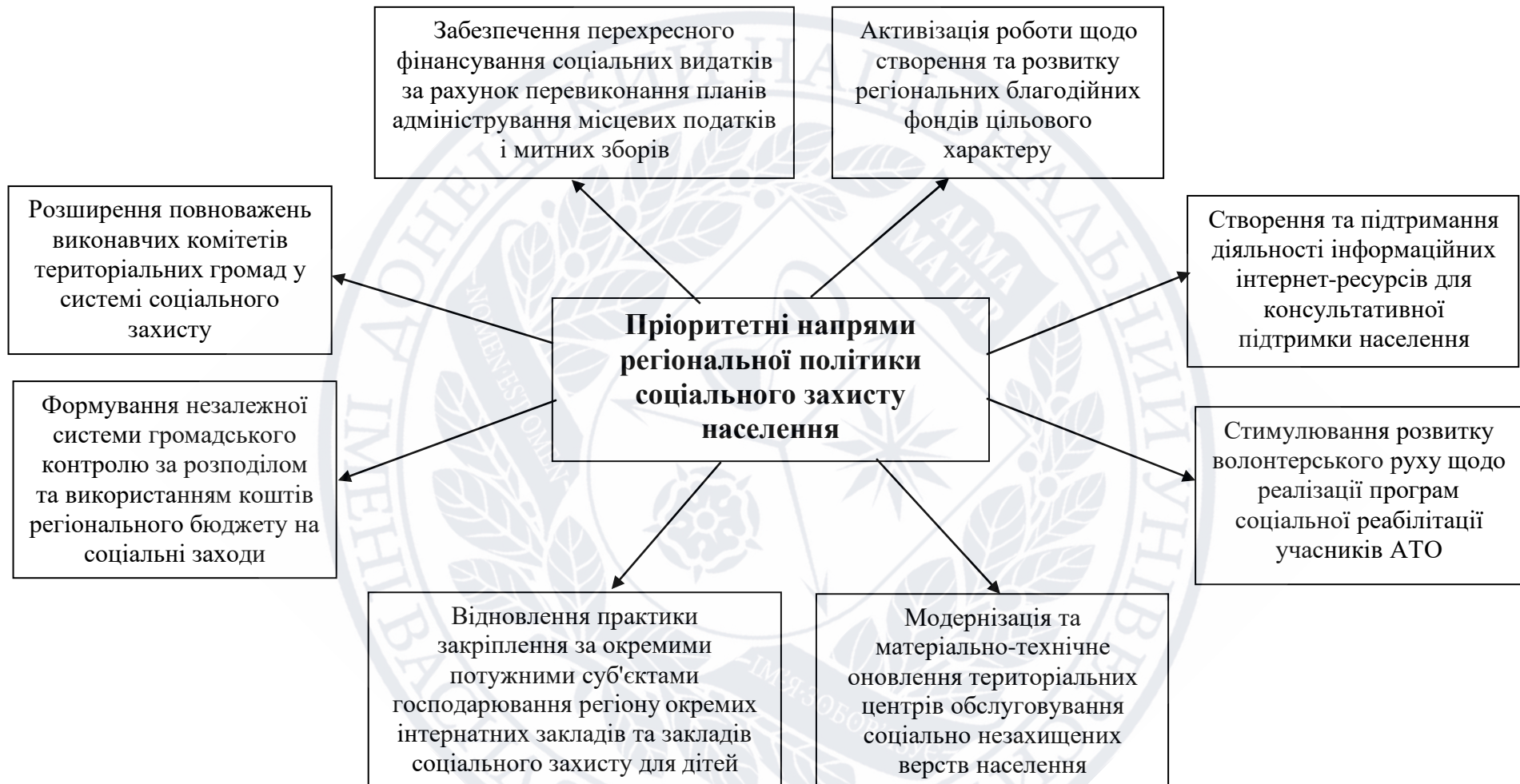

Рисунок 3.1 – Пріоритетні напрями регіональної політики соціального захисту населення

Це дозволить забезпечити адресність надходження коштів, контроль за їх використанням, а також покращити морально-психологічний клімат у трудових колективах, які будуть залучені до виконання соціально відповідальних заходів.

До ключових пріоритетів можна також віднести проведення тотальної модернізації та матеріально-технічного оновлення територіальних центрів обслуговування соціально незахищених верств населення. Адже, переважна більшість будівель, транспортних засобів, іншого обладнання вже морально та фізично застарілі. Це не дозволяє повною мірою виконувати поставлені завдання. Натомість збереження також ситуації може призвести до цілковитої втрати мережі цих важливих для соціально незахищених верств населення територіальних центрів.

Для повного чи часткового вирішення проблеми фінансування соціальних заходів доцільно в цій сфері використати практику перехресного фінансування соціальних видатків за рахунок перевиконання планів адміністрування місцевих податків і митних зборів. Ця практика позитивно зарекомендувала протягом останніх років себе на прикладі фінансування капітального ремонту доріг. Адже половина суми перевиконання плану по митних зборах зараховувалася на цілі капремонту доріг. Аналогічно можна запропонувати реалізовувати проекти покращення матеріально-технічної бази не тільки терцентрів, а й інтернатних закладів та закладів соціального захисту для дітей, центрів (відділень) обліку бездомних громадян тощо. Таким чином, можна модернізувати чи повністю оновити парк обладнання та використовувати його у вільний час в комерційних цілях для отримання додаткового прибутку.

Не менш важливе значення матиме активізація роботи щодо створення та розвитку регіональних благодійних фондів цільового характеру. Адже соціально незахищених верств населення є досить багато, але не всі можуть

проявити активну позицію щодо відстоювання своїх інтересів. Тому доцільно створити незалежну систему реєстрації цих благодійних фондів та підтримання громадського контролю за їх діяльністю в межах компетенції громадських організацій чи окремих осіб.

Враховуючи сучасні складні реалії становлення державності важливе значення має стимулювання розвитку волонтерського руху щодо реалізації програм соціальної реабілітації учасників АТО та інших соціально незахищених верств населення. До того ж позитивні приклади допомоги армії можуть бути в перспективі перенесені на діяльність волонтерських організацій і в мирний час. Важливо тільки, щоб ці організації збереглися та продовжили активну роботу для підтримки та соціальної реабілітації ветеранів АТО. Але для цього їх потрібно забезпечити організаційну підтримку від територіальних органів влади.

Також важливе значення в епоху розвитку комп'ютерної техніки та інтернету має створення та підтримання діяльності інформаційних інтернет-ресурсів для консультативної підтримки соціально незахищених верств населення з різноманітного кола питань, що стосуються трактування положень законодавства, організації спільних заходів, отримання консультацій від експертів у певній сфері. Таким чином за рахунок розвитку системи інформаційного забезпечення можна усунути черги, прискорити документообіг, зекономити час та кошти на проїзд, а також усунути незручності щодо бюрократичної організації роботи більшості державних установ та низького рівня кваліфікації окремих їх працівників.

Таким чином, система соціального захисту населення на регіональному рівні повинна формуватися на основі вибору тих чи інших пріоритетів у роботі, щоб не розпорошувати кошти та кадровий потенціал цих структур в складних економічних умовах. Адже, розвиток системи соціального захисту

потребує систематичної роботи усіх зацікавлених у реалізації цього проекту осіб та господарських структур.

Тому, щоб забезпечити вмілу організацію усіх соціальних заходів важливо створити в апараті виконавчих комітетів територіальних громад підрозділи, які б відповідали за координацію роботи між різними зацікавленими господарськими структурами, а також організовували б паралельно благодійні заходи, які, з іншого боку, дозволять підвищити імідж відповідної території та залучити додаткових туристів.

Отже, сформовані пріоритетні напрями регіональної політики соціального захисту населення дозволять зосередити увагу на реалізації важливих заходів і створити належні умови для утримання цих структур та надання різноманітних послуг стороннім покупцям, щоб забезпечити окупність створеної діяльності. Таким чином, вдосконалення основ регіональної політики соціального захисту населення дозволить зменшити соціальну напругу в регіоні, активізувати соціальний діалог на усіх рівнях управління.

3.3 Заходи щодо підвищення гарантій соціально незахищеним верствам населення

За роки незалежності в Україні суттєво змінилося розуміння проблем людей з особливими потребами. Політика держави щодо вирішення цих проблем спрямована на перехід від медичної до соціальної і реабілітаційної моделі інвалідності. Однак реальні процеси інтеграції інвалідів до суспільного і економічного життя можна вважати не достатніми, що і зумовлює прискіпливу увагу науковців щодо удосконалення механізмів соціального захисту даної категорії громадян.

Оцінка кращого зарубіжного досвіду щодо заохочення роботодавців працевлаштовувати інвалідів та особливостей квотування в окремих країнах

засвідчила, що на сьогодні найбільш ефективним та прогресивним стратегічним напрямом у вирішенні проблем зайнятості людей з інвалідністю є одночасне застосування методу квотування з заходами економічного стимулювання роботодавців:

- гнучка система квотування, яка враховує чисельність працівників підприємства, ситуацію на ринку праці, форми власності підприємства, передбачає, зокрема, зарахування одного працевлаштованого інваліда з тяжкими формами інвалідності як 2 чи більше працевлаштованих інвалідів (Німеччина, Франція, Угорщина, Австрія, Польща, Іспанія, Люксембург, Японія);
- пільги та субсидії, які, зокрема у найбільшій мірі заохочують ті підприємства, які забезпечують працевлаштування інвалідів більше, ніж це передбачено системою квотування (Австрія, Іспанія);
- суттєві субсидії на заробітну плату інвалідів (зокрема, у Німеччині – 80% протягом перших 2-х років, в Швеції – 50% (протягом всього часу);
- користування субсидіями та пільгами невеликими підприємствами, на які не розповсюджується система квотування (Німеччина);
- цільові субсидії на значні суми (кілька тисяч євро на кожне робоче місце зайняте інвалідом, без обмеження кількості працевлаштованих інвалідів у Іспанії);
- податкові пільги за кожного працевлаштованого інваліда з високим ступенем інвалідності (Чехія та Словаччина); використання диференційованого підходу щодо різних заходів стимулювання розширення праці інвалідів в залежності від розмірів підприємств (США);
- підтримка захищеної зайнятості та інших різних форм зайнятості (надомна праця, підприємництво, самозайнятість (Франція, США).

З урахуванням думки роботодавців та кращого зарубіжного досвіду пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічного механізму, зокрема в межах стимулювання роботодавців до працевлаштування осіб з інвалідністю, мають реалізовуватися за такими основними напрямками:

- удосконалення законодавчо-нормативної бази з питань стимулювання вітчизняних роботодавців до створення робочих місць для працевлаштування інвалідів;
- удосконалення фінансово-економічних механізмів стимулювання роботодавців до працевлаштування інвалідів (забезпечення стимулювання роботодавців до працевлаштування інвалідів як у межах, так і понад відповідного нормативу; заміна пільгового проїзду для інвалідів адресною допомогою; передбачення у споживчому кошику для інвалідів витрати на медикаменти та реабілітаційні засоби);
- організаційні заходи стимулювання роботодавців до працевлаштування інвалідів [73].

Для вдосконалення державної допомоги малозабезпеченим сім'ям пропонуюся наступні кроки:

- 1) запровадити непряму оцінку доходів сімей, оцінити ті характеристики сім'ї, які на даний момент не беруться вік, освіта, сфера зайнятості). Це допоможе відрізнити людину, яка не має засобів до існування й дійсно потребує допомоги, від неправомірного заявника, що розглядає державну допомогу як додаткове джерело доходу.

- 2) розширити повноваження соціального інспектора в питанні обстежень домогосподарств та надати право виносити спірні випадки призначення допомоги на загальних підставах на розгляд комісії. Розробити стимули до викриття неправомірних випадків отримання допомоги, що також

дозволить підвищити ефективність боротьби зі зловживанням соціальною допомогою.

3) виключення зі складу комісій осіб, зацікавлених в призначенні допомоги за найбільшою кількістю справ (депутатів або представників місцевої адміністрації), а також впровадження принципу співфінансування допомоги за рахунок місцевих бюджетів, стимулюватиме більш критичне ставлення до заявників підвищити ефективність боротьби зі зловживанням соціальною допомогою.

4) підвищення діяльності працівників управлінь соціального захисту за рахунок автоматизації обміну даними з іншими установами та спрощення деяких процедур розгляду заяв [67].

Взагалі, програма житлових субсидій була впроваджена як тимчасова і поступово має бути переведена на умови надання адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Першим кроком на шляху її реформування є перехід на готівкову форму її надання. Нині, в органах соціального захисту створюється «Єдиний реєстр отримувачів усіх видів допомоги та субсидій», відбулося територіальне об'єднання органів, що надають субсидії та різні види соціальної допомоги. Залишається ряд проблем методичного характеру, пов'язаних з уніфікацією ведення реєстру, визначення доходу сім'ї, що дає право на допомогу, удосконаленням організаційних форм надання допомоги тощо.

Нестача бюджетних коштів і слабе виконання захисної функції зумовили необхідність підвищення адресності допомог сім'ям з дітьми. Саме цей тип сімей потребує особливого піклування з боку держави. Допомога дітям з багатодітних сімей має надаватися переважно у натуральній формі (безплатне харчування, шкільна форма, учбове приладдя, послуги культурних та спортивних закладів тощо) [32].

Старіння населення зумовлене низкою причин і супроводжується погіршенням якості життя та недосконалою системою соціального забезпечення, що потребує переоцінки ролі пенсіонерів у різних видах суспільно – корисної діяльності. Однак навіть за наявності фізичних можливостей пенсіонери не мають можливості працювати через відсутність відповідно обладнаних робочих місць. Отже, рівень використання трудового потенціалу пенсіонерів є надзвичайно низьким. Переважну більшість населення старше працездатного віку становлять жінки (64,8%), що пояснюється більш раннім встановленням віком виходу на пенсію та більшою тривалістю життя порівняно з чоловіками. Пенсії більшості пенсіонерів залишаються низькими, оскільки зорієнтовані на занижений соціальний стандарт – прожитковий мінімум. Це особливо наочно демонструють співвідношення між середньою пенсією і середньою за робітною платою в економіці.

Через низький розмір пенсій переважна більшість пенсіонерів опинилася за межею бідності. Вищий рівень бідності характерний для пенсіонерів у віці 75 років і старше. Особливо сильна залежність рівня бідності від віку характерна для жінок старших 75 років частка бідних серед домогосподарств, що складаються з осіб пенсійного віку, становила 21,4%, а серед пенсіонерів у віці 75 років і старше цей показник становив 28,9%, що перевищило середню по країні. запровадження нової моделі пенсійного забезпечення громадян єдиним реальним шляхом підвищення рівня життя людей похилого віку в сучасних умовах залишається створення умов і залучення до трудової діяльності пенсіонерів, які за станом здоров'я можуть і бажають працювати [40].

Отже, система соціального захисту є доволі складною та багатогранною й потребує реформування з метою забезпечення адресності отримання соціальних послуг, отримання належного рівня компенсації, який не буде

покривати частину доходів населення. Тому надалі важливо розвивати систему надання пільг і компенсацій окремим соціально незахищеним верствам населення.

ВИСНОВКИ

У роботі за підсумком проведеного дослідження представлено авторське бачення щодо обґрунтування напрямів регіональної політики соціального захисту населення. Відповідно до поставленої мети і завдань результати проведеного дослідження можна відобразити у наступних висновках.

1. Узагальнивши визначення різних авторів, вважаємо, що поняття «соціальний захист» можна трактувати як комплекс заходів спрямованих на покращення соціального становища суспільства за рахунок впровадження різноманітних програм соціально-економічного, демографічного, правового характеру на національному, регіональному та локальному рівнях.

2. У роботі вивчено складові системи соціального захисту населення: соціальне забезпечення, соціальні послуги, соціальна допомога, державні соціальні гарантії. Виявлено, що більшість дослідників підтримують наступну класифікацію основних принципів соціального захисту: принцип суспільної доцільності, економічної ефективності, економічної справедливості, пріоритету державних інтересів, принцип економічної самостійності місцевих органів.

3. Вивчено особливості формування та реалізації політики соціального захисту населення у зарубіжних країнах. Вважаємо, що на початковому етапі для України доцільно використати досвід Польщі щодо формування системи адресної грошової допомоги, визначення кола осіб, які претендують на грошові допомоги, призначення і виплата цих допомог є монополією державних органів. Також доцільно активізувати процес переходу до страхової медицини.

4. Проведено аналіз функціонування системи соціального захисту населення на національному та регіональному рівнях. На основі вивчення динаміки загальних видатків на соціальний захист в Україні (за методологією європейської системи інтегрованої статистики соціального захисту) виявлено поступове зниження їх частки у валовому внутрішньому продукті. Тоді як у

2016 році різко зросла питома вага державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення населення до 38% до загальних видатків.

5. Основною соціально незахищеною групою населення в умовах зниження реальних доходів стали пенсіонери. Адже середній розмір пенсій ледве перевищує рівень прожиткового мінімуму, а реальний наявний дохід у 2019 році зменшився на 37%, а питома вага соціальних допомог у доходах населення перевищує 37%. Детальніший аналіз стану пенсійного забезпечення в Україні свідчить про зменшення реального розміру пенсії, а також зменшення її частки у процентах до розміру заробітної плати. Протягом останніх років держава проводить активну політику зменшення кількості пенсіонерів за рахунок підвищення пенсійного віку та підвищення вікової межі для виходу на пенсію з силових структур, обмеження максимального розміру пенсії та інші заходи.

6. Значна частина населення не в змозі повною мірою оплачувати комунальні послуги, тому у 2018-2019 роках різко збільшилася кількість домогосподарств, які отримують субсидії та розміри цих субсидій. На основі проведеного групування регіонів України за середнім розміром призначеної місячної пенсії всього та у розрізі категорій пенсій виявлено, що за останній період певною мірою спостерігається закономірність, що регіони, які мають низький рівень середньомісячної заробітної плати, як правило, мають і низький рівень середньої пенсії.

7. За результатами ранжування регіонів за середнім розміром державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2019 році виявлено, що найменшим її рівнем характеризуються Рівненська, Закарпатська та Кіровоградська області, які відзначаються порівняно меншими рівнями середньої заробітної плати. У роботі проведено ранжування регіонів за кількістю терцентрів обслуговування громадян, які потребують соціального обслуговування у 2016 році. Незважаючи на найбільшу чисельність населення, найменшою кількістю територіальних центрів соціального обслуговування характеризується м. Київ, а також Чернівецька та

Луганська області. Отже, система закладів соціального захисту населення є неоднорідною у регіональному розрізі. Не завжди дотримується закономірність щодо відповідності кількості закладів та чисельності населення відповідного регіону.

8. Обґрунтовано основні положення регіональної політики соціального захисту населення. До основних напрямів державної та регіональної політики соціального захисту населення пропонується віднести: створення державних та недержавних агенцій надання соціальних послуг; розробка критеріїв забезпечення адресності соціальних послуг; створення єдиної інформаційної бази осіб та сімей, яким надаються соціальні послуги в Україні; збільшення кількості різновидів форм надання соціальних послуг на основі активного залучення недержавного сектору; збільшення фінансування системи компенсації споживачам за соціальні послуги, яких вони не можуть отримати за місцем проживання; дотримання принципу громадського контролю за використанням державних коштів на соціальний захист.

9. Виділено та обґрунтовано пріоритетні напрями регіональної політики соціального захисту населення. Запропоновано в контексті реалізації політики децентралізації системи державного управління частину функцій з соціального захисту населення та надання соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям, а також обслуговування пенсіонерів передати на рівень територіальних громад, щоб підвищити рівень соціальної відповідальності на місцях.

Усі висунуті на початковому етапі дослідження гіпотези в тій чи іншій мірі знайшли підтвердження за результатами обґрунтування напрямів регіональної політики соціального захисту населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

- 1.Амельченко Н. Цінності об'єднаної Європи. К. : ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013. 45 с.
- 2.Балтачєєва Н.А. Стратегія розвитку системи соціального захисту населення в Україні. *Економіка промисловості*. 2012. №1-2. С. 302-309.
- 3.Батченко Л. В., Деліні М. М. Формування системи соціального захисту України та її складових: *Проблеми підвищення ефективності управління інноваційними проектами та об'єктами інтелектуальної власності*: зб. наук. праць ДонДУУ. Донецьк, 2008. Т. 9, вип. 98. С. 10-21.
- 4.Бендасюк О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки. *Галицький економічний вісник*. 2018. № 1(26). С. 123–126.
- 5.Березовська-Чміль О.Б. Теоретико-методологічні основи дослідження соціального захисту. *Панорама політологічних студій*. 2016. Вип. 9. С. 153-157.
- 6.Більцан А.О. Розвиток соціального захисту населення: історична довідка. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво*. 2013. № 2. С. 9-14.
- 7.Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. К.: Знання, 2005.
- 8.Балакірева О. М., Дмитрук Д. А. Основні пріоритети соціальної політики очима населення України. *Український соціум*. 2013. № 3 (46). С. 143–156.
- 9.Вольська О. Підвищення рівня соціального захисту та підтримки населення України. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. О., 2018. Вип. 1 (53). С. 54-57.

- 10.Глазко Н. Д. Соціальний захист та соціальне забезпечення населення в Україні та механізм його регулювання. *Економічний простір*. 2013. № 69. С. 63-73.
- 11.Гавкалова Н. Л. Соціально-економічний розвиток регіонів України: проблеми та перспективи. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2012. № 9. С. 41–44.
- 12.Грушко В. І. Пенсійна система України : навч. посіб. К., 2016.
- 13.Давидюк О.О. Світовий досвід фінансування соціальних виплат. URL: <http://www.cpsr.org.ua>.
- 14.Денисенко Т. М. Становлення та розвиток системи соціального захисту населення в Україні. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 33. С. 96-103.
- 15.Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 16.Державне регулювання економіки / І. Михасюк, А. Мельник, М.Крупка, З. Залога /за ред. д- ра екон. наук., акад. НАН Вищої школи України І. Р. Михасюка]. Львів :Українські технології, 2017. 640 с.
- 17.Дерега В. В., Багмет М.О. Шляхи вдосконалення системи соціального захисту в Україні: політологічний аналіз. URL: <http://go.mail.ru/search?q>.
- 18.Дєліні М. М. Напрямки удосконалення регіонального механізму соціального захисту населення України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.4. С. 192-197.
- 19.Калюжна Н. М. Розвиток національного законодавства у сфері державного управління соціальним захистом в аспекті європейської інтеграції. *Наукові праці МАУП*. 2012. Вип. 4. С. 94-99.
- 20.Коваленко О. М. Соціальний захист як елемент соціальних стандартів в категоріях соціальної. *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 1. С. 303-309.
- 21.Коваль О. Досвід соціального захисту та роль організацій в Польщі. URL: <http://lawngo.net/?itemid=523>.

22.Колосовська І. І. Особливості функціонування національних систем соціального захисту: європейська практика. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 39. С. 145-151.

23.Кравченко М. В. Розробка моделей організації управління соціальним захистом населення: національний та зарубіжний досвід: навч. посіб. / М.В. Кравченко, О. М. Петроє; за заг. ред. М. В. Пітцика. К. : Асоц. міст України та громад, 2017. Кн. 19. 250 с.

24.Кравченко М. В. Регіональні пріоритети державної політики у сфері соціального захисту населення України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 2. С. 229-238.

25.Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт наукових досліджень. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. № 2. С. 41-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2010_2_7.

26.Крамаренко Я. В. Аналіз соціального захисту населення України. *Управління розвитком*. 2013. № 22. С. 85-87.

27.Красніцька Г., Чернищук Н. Історичний розвиток соціального захисту населення в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2018. № 73. С. 47-49.

28.Кузьменко С. Г. Аналіз сучасних форм соціального захисту населення. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 419-426.

29.Кузьменко С. Г. Соціальний захист населення як складова соціального управління: системний підхід. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 2. С. 119-125.

30.Лейбенко Г.В. Вдосконалення системи соціального захисту і соціального забезпечення України. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2016. № 16. С. 126-129.

31.Лібанова Е. Бідність в Україні: визначення, критерії та показники. *Україна: аспекти праці*. 2001. № 6.

32.Макарова О.В. Соціальні програми в Україні: проблеми реалізації та шляхи реформування. *Демографія та соціальна економіка*. 2004. № 1-2. С. 59-66.

33.Мальований М. І. Теоретико–методичні підходи до визначення поняття «соціальний захист». *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 3. С. 191-198.

34.Мащенко М. А., Пивавар І. В. Державне регулювання соціального захисту населення. *Інноваційна економіка*. 2017. № 2. С. 177- 182.

35.Михальченко Г. Г., Грищенко Ю.О. Застосування світового досвіду для удосконалення шляхів фінансування системи соціального захисту. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка*. 2014. Т. 22, вип. 8(1). С. 32-39.

36.Михальченко Г. Г., Грищенко Ю. О. Теоретичні аспекти системи соціального захисту як складової розвитку населення України. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2015. № 44. С. 98-107.

37.Нікітчина О.В. Особливості формування інституту соціального захисту населення України (на прикладі Житомирської області). *Економіка. Управління. Інновації*. 2016. № 2.

38.Новикова Т.В. Соціально-економічна захищеність населення як об’єктивна необхідність становлення соціальної держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. №3.

39.Попок А.А., Лаврухін В.В. Світовий досвід соціального захисту населення. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 35. С. 111-117.

40.Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: науково-аналітична монографія / В.В. Онікієнко. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. 456 с.

41.Рошканюк В.М. Визначення поняття «соціальний захист» в теорії права соціального забезпечення. *Форум права*. 2017. № 3. С. 626-630.

42.Ругляк Т.М. Міжнародні акти як джерела права соціального захисту України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2018. Вип. 37. С. 120-125.

43.Руженський М.М. Соціальний захист зайнятого населення: стан та шляхи поліпшення. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 1. С. 16-19.

44.Севрюков Д. Розвиток соціальної держави у Бельгії. URL: www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-2/part_2/4.pdf.

45.Система соціального захисту населення у Франції URL: <http://www.pilga.in.ua/>.

46.Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики: навч. посіб. К.: МАУП, 2002. 200 с.

47.Собченко В.В. Наукові засади реформування управління соціальним захистом населення в сучасних умовах. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 1. С. 54-63.

48.Соціальний захист населення в Німеччині. URL: <http://www.pilga.in.ua/>.

49.Соціальний захист населення: досвід Японії. URL: <http://www.pilga.in.ua/>.

50.Соціальний захист населення України: статистичний збірник / Державна служба статистики України. К., 2019. 123 с.

51.Тарасюк Т.М. Закони як джерела права соціального захисту України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 52. С. 131-136.

52.Ташкова Ю. К. Суперечлива природа інституту соціального захисту населення. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Соціологія*. 2016. Т. 211, Вип. 199. С. 115-118.

53.Тимчишена Н.Д. Шляхи вдосконалення фінансового механізму державного управління у сфері соціального захисту. *Державне будівництво*. 2012. № 1.

54.Тищенко О.В. Досвід соціального забезпечення населення в провідних країнах Європейського союзу. URL: www.lj.kherson.ua/2015/pravo02/part_2/17.pdf.

- 55.Ткаліч І.О. Сутність та зміст соціального захисту населення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 3. С. 121- 123.
- 56.Товстиженко О. В., Марченко Н. А., Приходько М. М. Соціальний захист населення: сутність та проблеми його фінансування. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 100-104.
- 57.Топішко Н. П. Теоретичні засади соціального захисту населення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Економіка*. 2010. Вип. 15. С. 288-296.
- 58.Устинов С. О. «Соціальний захист» чи «соціальне забезпечення»? Теоретичні питання співвідношення термінів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 18. С. 531-537.
- 59.Устинов С.О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України. *Юридична наука і практика*. 2017. № 2. С. 90-95.
- 60.Флорескул Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2019. №2. С.34-45.
- 61.Фоменко Г.Г. Механізм управління витратами на соціальний захист працівників підприємств. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2012. № 2. С. 171-177.
- 62.Фоменко Г. Г. Формування соціальних витрат підприємств у процесі реалізації соціального захисту працівників. *Економіка промисловості*. 2012. № 3-4. С. 356-360.
- 63.Халецька А.А. Методологічні передумови формування політики соціального захисту населення. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління*. 2017. № 1. С. 75-80.
- 64.Хомин О. Й., Бутрин О. І. Модернізація соціального захисту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2013. Вип. 2. С. 172-178.

- 65.Храпко І. Є. Мережа установ соціального захисту населення України. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 1.
- 66.Центр соціально-економічних досліджень: пілотний проект соціальної допомоги. URL: <http://www.caseukraine.com.ua>.
- 67.Чишкала Л.А. Вдосконалення державної допомоги малозабезпеченим сім'ям. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2014-.3/doc/5/11.pdf>.
- 68.Шаманська Н. Соціальний захист населення в контексті надання соціальних допомог: сучасний стан і пріоритети. *Галицький економічний вісник*. 2017. № 2. С. 43-49.
- 69.Шапенко Л. О. Щодо співвідношення категорій «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» працівників цивільної авіації. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 2. С. 15-19.
- 70.Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів: Світ, 2003. 400 с.
- 71.Шумило М. М. Міжнародні стандарти в сфері соціального захисту. *Університетські наукові записки*. 2016. № 3. С. 243-249.
- 72.Шумна Л. П. Щодо можливості обмеження права на соціальні послуги як складової соціального захисту населення України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 25. С. 581-588.
- 73.Шурма І.М. Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму соціального захисту інвалідів. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 4. С. 183-189.
- 74.Щодо організаційно-економічних засобів підвищення якості соціальних послуг. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua>.
- 75.Ягода А.Г. Соціальна інфраструктура і політика: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2000. 212 с.
- 76.Ярова Л. В. Французький та британський досвід систем соціального захисту. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія*. 2018. Т. 175, Вип. 163. С. 118-121.